

М. М. Козяр
І. С. Коваль

ПСИХОПЕДАГОГІКА

ПРОФЕСІЙНО- ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ

Навчальний посібник

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Михайло КОЗЯР, Ігор КОВАЛЬ

**ПСИХОПЕДАГОГІКА
ПРОФЕСІЙНО-ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ
ПІДГОТОВКИ**

Навчальний посібник

**Львів
ЛДУ БЖД
2024**

УДК 37.015.3:614.8

ББК 68.9 (4 Укр)

К 59

Рецензенти: **Козловський Ю. М.** – доктор педагогічних наук, професор, заступник директора Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» з науково-педагогічної роботи;

Кривопищина О. А. – доктор психологічних наук, професор, дійсний член Міжнародної академії вищої освіти України, психолог асоціації «Українці та їх друзі у Шартрі», Франція;

Васянович Г. П. – доктор педагогічних наук, професор, почесний академік НАПН України, професор кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук Львівського державного університету безпеки життєдіяльності;

Миронець С. М. – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Державного торговельно-економічного університету, член предметної (галузевої) експертної комісії із здоров'я, безпеки та добробуту МОН України.

**Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
(протокол № 4 від 19.12.2023 р.)**

Козяр, Михайло Миколайович.

Психопедагогіка професійно-екстремальної підготовки : навчальний посібник / Михайло Козяр, Ігор Коваль – Львів: Вид-во ЛДУ БЖД, 2024. – 504 с.: рис. 20, – Бібліогр.: с. 29-32 (63 назви), с. 56-58 (49 назв), с. 58-101 (74 назви), с. 162-166 (55 назв), с. 241-246 (75 назв), с. 303-308 (80 назв), с. 348-351 (52 назви), с. 423-428 (71 назва), с. 479-484 (71 назва).

В навчальному посібнику викладені психологічні та педагогічні аспекти, що проявляються в нерозривній психопедагогічній єдності й переплетенні у процесі професійно-екстремальної підготовки фахівців Державної служби України з надзвичайних ситуацій до діяльності в екстремальних умовах, її структура і зміст.

Розрахований на використання для підготовки майбутніх і діючих фахівців Державної служби України з надзвичайних ситуацій, аспірантів, педагогічних і науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти системи ДСНС України та інших закладів освіти, а також практичних працівників та фахівців з професійної підготовки до діяльності в екстремальних умовах.

© Козяр М. М., 2024

© Коваль І. С., 2024

© ЛДУ БЖД, 2024

ISBN 978-617-95365-3-3

ВСТУП

Необхідність створення та видання начального посібника «Психопедагогіка професійно-екстремальної підготовки» обумовлена багатьма причинами. Це, насамперед, тим, що відбулася радикальна зміна змісту діяльності та психології фахівців галузі безпеки людини в сучасних умовах. Таким змінам сприяє стрімкий науковий та промисловий розвиток у світі, котрий призводить до значних антропогенних порушень та техногенного перевантаження територій, що, своєю чергою, спричиняє зростання загроз виникнення надзвичайних ситуацій різного характеру.

На планеті все частіше відбуваються масштабні повені та лісові пожежі, руйнівні землетруси і урагани, промислові та транспортні катастрофи, військові конфлікти і війни, терористичні акти і диверсії тощо. Ще зовсім недавно – 6 лютого 2023 року все людство сколихнула звістка про серію катастрофічних і смертоносних землетрусів, які вразили південну та центральну Туреччину і частину північної Сирії. Станом на 25 лютого в Туреччині та Сирії кількість загиблих унаслідок землетрусу становила 48448 людей. Загалом у 10 провінціях Туреччини число жертв сягнуло 41788 осіб. Крім цього постраждали щонайменше 13,5 мільйонів людей і 4 мільйони будівель.

Як свідчать факти, всі вищеперелічені надзвичайні ситуації призводять до значних людських жертв та матеріальних утрат, а їх наслідки відчуються в усіх сферах людської діяльності: економічній, політичній, соціальній, духовній, і, найголовніше, чинять значний негативний вплив на психічний стан кожної людини. Як наслідок, фахівці пожежно-рятувальних, пошуково-рятувальних, ліквідаційних та ін. служб вимушені діяти в складних умовах невизначеності та неповноти інформації, що супроводжується дефіцитом часу для прийняття й виконання рішень, значними ризиками для життя, переживаннями і стресами.

Це все притаманне діяльності фахівців Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ми будемо їх у загальному називати фахівцями з НС (надзвичайних ситуацій)). Власне в цей час ці фахівці здійснюють свою діяльність в умовах повномасштабної війни, розв'язаної фашисткою Росією проти України. Їм доводиться діяти не лише під обстрілами артилерії та ракетних систем залпового вогню, під бомбардуваннями авіації з повітря та ударами ракет і дронів-камікадзе, але й в умовах зруйнованих житлових будинків, промислових об'єктів та іншої інфраструктури, що потенційно несуть загрозу подальшого обвалу, вибухів, витоку отруйних речовин тощо.

В системі ДСНС до виконання завдань з ліквідації наслідків обстрілів, гасіння пожеж, розмінування територій та надання допомоги постраждалому населенню щодня залучається понад 7200 рятувальників та 2200 одиниць спецтехніки. Часто рятувальникам доводиться платити найдорожчим – життям. Так, відповідно до даних ДСНС з початку 2023 року їх силами здійснено 320300 виїздів особового складу, їх силами знешкоджено 132039 вибухо-небезпечних предметів, з яких 944 авіабомби. Станом на жовтень внаслідок бойових дій загинуло 84 співробітники ДСНС, а ще 287 – отримали поранення.

Тому суттєво зростають вимоги до рівня фахової, зокрема, психологічної підготовки фахівців цієї служби. Перед відомчими навчальними закладами Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС України) поставлено завдання комплексної підготовки фахівців з надзвичайних ситуацій до професійно-екстремальної діяльності в будь яких умовах невизначеності.

Основними завданнями підготовки фахівців усіх служб ДСНС України є виховання компетентного професіонала, який готовий до подолання будь якої небезпечної ситуації, має сформовані ґрунтовні етичні та психологічні засади своєї поведінки в екстремальних ситуаціях, що виявляється в особистій мужності, психічній стійкості, готовності до

самопожертви заради блага інших, відповідальності за особисто прийняте рішення тощо.

Однак, по-перше, досвіду такої підготовки ще достатньо не накопичено, система професійно-екстремальної підготовки знаходиться на етапі становлення, а головне – потребує теоретичного і методичного обґрунтування. По-друге, публікації психологів і педагогів з екстремальних проблем написані з позицій психології або психофізіології, фізіології, психіатрії чи педагогіки, отже, відповідно до специфіки предмета своєї окремої галузі, що ускладнює цілісну професійно-екстремальну підготовку фахівців Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

Аналіз наукових, науково-методичних, методичних та інших праць з екстремальної проблематики, що вийшли за останні роки, свідчить, що вони розглядають переважно психологічні наслідки подолання екстремальних ситуацій (постекстремальну адаптацію, посттравматичний стрес, способи психологічної та медичної реабілітації потерпілих тощо).

З огляду на це, професійно-екстремальну підготовку фахівців Державної служби України з надзвичайних ситуацій доцільно розглядати через призму психопедагогіки – навчальної дисципліни, котра інтегровано поєднує психолого-педагогічні аспекти у своїй нерозривній єдності.

Проте психопедагогіка професійно-екстремальної підготовки, як наука, майже не сформована; на сьогодні взагалі відсутні фундаментальні психопедагогічні дослідження проблем неперервної підготовки фахівців з надзвичайних ситуацій до дій в різних екстремальних ситуаціях. Саме тому навчальний посібник розроблено відповідно до актуальних вимог сучасності, де розглянуто основні поняття психопедагогіки екстремально-професійної підготовки, її зміст і структура.

РОЗДІЛ 1

ПСИХОПЕДАГОГІКА ПРОФЕСІЙНО-ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ ЯК НАУКОВА ДИСЦИПЛІНА

Вчитися можна дивлячись на будь-яку річ, – сказав одного разу рабин своїм хасидам. – Усе в цьому світі існує, щоб наставляти нас. Не тільки те, що зробив Господь, але і те, що зробили люди, навчає нас.

– Чому ж нас учить, наприклад, – запитав один хасид із сумнівом, – залізниця?

– Що, спізнившись на мить, можна впустити все.

– А телеграф?

– Що кожне слово враховується.

– А телефон?

– Що там чують, що ми говоримо тут.

Хасидська притча

1.1. Предмет і завдання психопедагогіки професійно-екстремальної підготовки

Суспільне значення й сучасний стан професійної підготовки фахівців до діяльності в надзвичайних (екстремальних) ситуаціях потребують інтегрованого поєднання знань, умінь, навичок і компетентностей з різних наукових галузей. Важливим підґрунтям професійно-екстремальної підготовки є психологічні та педагогічні знання, котрі у своїй єдності нерозривно інтегровані в процес формування у фахівців знань, умінь, навичок, компетентностей та особистісних якостей, необхідних в екстремальних умовах діяльності. Така інтеграція вказує на те, що використання психологічних знань у процесі професійно-екстремальної підготовки є об'єктивною необхідністю, оскільки без них вона не можлива. Тому педагогіка професійно-екстремальної підготовки в обов'язковому порядку спирається на психологічні знання. Виходячи з цього,

Навичка – дія, котра доведена до автоматизму і включається в більш складніші дії та діяльність як необхідний засіб їх виконання.

Вміння – акт діяльності, що забезпечує людині досягнення усвідомленої мети в нових умовах на основі знань і навичок, якими вона володіє.

Компетентність є динамічною комбінацією «знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» [21, ст. 1 пп. 13].

Запитання та завдання для самоконтролю:

1. *Розкрийте сутність і предмет психопедагогіки як науки, галузю якої є психопедагогіка професійно-екстремальної підготовки.*

2. *Які етапи виділяють у розвиткові психопедагогіки? Охарактеризуйте їх.*

3. *Яким чином розвиток психопедагогіки, як науки, спричинив її зміну підходів до визначення її предмета?*

4. *На стику яких наук формується психопедагогіка професійно-екстремальної підготовки?*

5. *Що являє собою психопедагогіка професійно-екстремальної підготовки?*

6. *Що є предметом психопедагогіки професійно-екстремальної підготовки?*

7. *Які завдання психопедагогіки професійно-екстремальної підготовки?*

8. *Які міжпредметні зв'язки має психопедагогіка професійно-екстремальної підготовки?*

9. *Які зв'язки психопедагогіка професійно-екстремальної підготовки має з психологічними дисциплінами? Розкрийте їх.*

10. *Які зв'язки психопедагогіка професійно-екстремальної підготовки має з педагогічними дисциплінами? Розкрийте їх.*

11. *Які аспекти загалом охоплює психопедагогіка професійно-екстремальної підготовки з іншими науками?*

12. *Назвіть та охарактеризуйте основні категорії психопедагогіки професійно-екстремальної підготовки.*

Рекомендована література:

1. Антонова О. Є. Базові знання з педагогіки : становлення, розвиток, технологія формування: монографія. Житомир : Житомирський державний педагогічний університет, 2003. 208 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості. Книга друга: Особистісно-орієнтований підхід : науково-практичні засади. Київ : Либідь, 2003. 341 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості. Книга перша : Особистісно-орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади. Київ : Либідь, 2003. 278 с.
4. Бикова О. В. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх офіцерів пожежної охорони: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. / Інститут вищої освіти АПН України. Київ, 2001. 21 с.
5. Бондаренко О. Ф. Психологічна допомога особистості: навч. посібник для студентів старших курсів психологічних факультетів та відділень університетів. Харків : "Фоліо", 1996. 237 с.
6. Варій М. Й. Психологія особистості : підручник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2016. 608 с.
7. Варій М. Й. Загальна психологія : підручник : у 2 т. / 5-те вид., випр. і допов. Львів : Апріорі, 2016. Т.2. 358 с.
8. Варій М. Й., Козяр М. М., Коваль М. С. Військова психологія і педагогіка : навчальний посібник. Львів : "Сполом", 2003. 624 с.
9. Варій М. Й., Ортинський В. Л. Основи психології і педагогіки : підручник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. 548 с.
10. Варій М. Й., Терлецька Ю. М. Психологія : підручник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. 292 с.
11. Військова психологія і педагогіка: інноваційний підхід : підручник. У 2 ч. / Ю. С. Красильник, Г. О. Верхоланцев, Л. І. Карпова-Чемерис. Київ : НУОУ ім. Івана Черняховського, 2013. Ч. 2. 336 с.
12. Власова О. І. Педагогічна психологія : підручник. Київ : 2013. 480 с.
13. Галузяк В. М., Сметанський М. І., Шахов В. І. Педагогіка : навчальний посібник / 3-є вид., випр. і доп. Вінниця : ДП «Державна картографічна фабрика», 2006. 400 с.
14. Галян І. Основи психофізіології та фізіологія вищої нервової діяльності : навч.-метод. посібник. Дрогобич: "Менеджер", 1998. 120 с.
15. Год Б. В. Витоки психопедагогіки вчительської дії в системі духовної освіти Чернігівського колегіуму XVIII ст. Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки, 2017. № 80 (3). С. 13–17.
16. Голованівський І. Педагогічна психологія : навч. посіб. для студ. вузів. Київ : Вид-во "Аконіт", 2003. 388с.
17. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.

18. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
19. Дяченко Л. М. Психопедагогіка як предмет наукового інтересу. Теорія і практика управління соціальними системами, 2014. № 2. С. 34-44.
20. Євтух М. Б., Сердюк О. П. Соціальна педагогіка : підручник. 2-ге вид., стереотип. Київ : МАУП, 2003. 232 с.
21. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII у редакції № 2745-VIII від 06.06.2019.
22. Зязюн І. А. Педагогічна психологія чи психологічна педагогіка?! Естетика і етика педагогічної дії. 2012. № 3. С. 20-37.
23. Зязюн І. А. Психо-педагогіка учительської дії. Гірська школа Українських Карпат. 2014. № 11. С. 7-10.
24. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання : навч. посіб. Київ : Вища шк., 1997. 304 с.
25. Коваль І. С. Поняття психопедагогіки у галузі безпеки людини. Випуск 90. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 62-67.
26. Коваль І. С. Сучасний стан готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах. Професійна освіта : проблеми і перспективи. 2016. Вип. 10. С. 11-16.
27. Коваль І. С. Формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Львів, 2017. 294 с.
28. Козяр М. М., Коваль М. С. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Знання, 2013. 327 с.
29. Козяр М. М. Екстремально-професійна підготовка до діяльності у надзвичайних ситуаціях: Монографія. Львів: «Сполом», 2004. 376 с.
30. Козяр М. М. Закономірності і принципи виховання у військових підрозділах. Наукові записки. Серія: "Педагогіка і психологія". Вінниця, 2004. С. 417-424.
31. Козяр М. М. Морально-етичний аспект престижу пожежних-добровольців в єдиній системі забезпечення пожежної безпеки. Пожежна безпека. Львів: "Сполом", 2001. С. 5-8.
32. Козяр М. М. Педагогічні основи виховання у курсантів вищих навчальних закладів системи МВС відповідального ставлення до виконання своїх обов'язків: дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. Київ, 1998. 172 с.
33. Козяр М. М. Складові професійного становлення. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2002. С. 176-179.
34. Козяр М. М. Шляхи підвищення ефективності психофізичної підготовки особового складу підрозділів органів внутрішніх справ України.

Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: зб. Наук. праць. 2001. № 27. С. 10-14.

35. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О.В. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004. 112 с.

36. Корольчук М. С. Психофізіологія працездатності корабельних спеціалістів в екстремальних умовах: автореф. дис... докт. психол. наук: 19.00.02 / Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України. Київ, 1996. 33 с.

37. Корсак К. В. Освіта, суспільство, людина в ХХІ столітті: інтегративно-філософський аналіз : монографія. Інститут вищої освіти АПН України. Київ : Вид-во НДПУ ім. М. Гоголя. Ніжин, 2004. 221 с.

38. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні : інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. Київ : Грамота, 2005. 448 с.

39. Кремень В. Г. Філософія освіти ХХІ століття. Вища школа. 2002. № 6. С. 9-17.

40. Крук С. І. Формування толерантності в особового складу підрозділів з надзвичайних ситуацій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2011. 21 с.

41. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості. Київ КММ, 2006. 240 с.

42. Миронець С. М. Психологія діяльності міжнародних гуманітарних місій: теоретичні та прикладні аспекти : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2020. 712 с.

43. Миронець С. М., Тімченко О. В. Негативні психічні стани рятувальників в умовах надзвичайної ситуації : монографія. Київ : ТОВ «Вид-во «Консультант», 2008. 232 с.

44. Михальченко М. І., Самчук З. Ф. Дійсне та Належне української освіти на порозі ХХІ століття. Філософія освіти ХХІ століття: проблеми і перспективи: зб. наук. пр. Київ : Знання, 2000. С. 68-85.

45. Ничкало Н. Г. Професійна педагогіка і психопедагогіка праці у діалектичному взаємозв'язку. Теорія і практика управління соціальними системами. 2013. № 2. С. 42–53.

46. Нісімчук А. С., Падалка О. С., Шпак О. Т. Сучасні педагогічні технології: навч. посіб. Київ : Видавництво центр «Просвіта», Пошуково-видав. агентство «Книга Пам'яті України», 2000. 368 с.

47. Олійник В. В., Боллобаш Я. Я., Даниленко Л. І. та ін. Система педагогічної освіти та педагогічні інновації / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: irf.ua/files/ukr/programs_edu

48. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : підручник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. 500 с.

49. Пехота О. М., Кіктенко А. З., Любарська О. М. та ін. Освітні технології : навч.-метод. посіб. Київ : Видавництво А.С.К., 2003. 255 с.

50. Професійна психологія: методологія, методи та практика : зб. наук. пр. Луцьк : РВВ "Вежа" Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. 144 с.

51. Психопедагогіка і життя: науково-популярний щорічник. Редакційна колегія: Рибалка В. В. (гол. ред.), Лук'янова Л. Б., Панок В. Г., Ігнатівич О. М., Корнієнко І. О., Романовська Д. Д. № 1, 2020 рік та № 2, 2021 рік. Київ : ПООД імені Івана Зязюна НАПН України, УНМЦППСР НАПН України, 2022. 280 с.

52. Ромеонець В. А., Маноха І. П. Психологія ХХ століття : підручник. Київ : Либідь, 1998. 992 с.

53. Ромеонець В. А. Історія психології: Стародавній світ. Середні віки. Відродження : навч. посіб. Київ : Либідь, 2005. 916 с.

54. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності: навч. посіб. Київ : Вища школа, 2004. 335 с.

55. Сердюкова О. Я. Формування педагогічної компетентності майбутніх інженерів-педагогів у навчальному процесі вищого навчального закладу : дис. ... к-да пед. наук : 13.00.04. Луганськ, 2011. 281 с.

56. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник. Київ : Міленіум, 2006. 346 с.

57. Сікорський П. І. Теорія і методика диференційованого навчання. Львів : СПОЛОМ, 2000. 421 с.

58. Столяренко О. М. Екстремальна психопедагогіка: навч. посіб. Львів : СПОЛОМ, 2002. 607 с.

59. Струєва А. А. Порівняльна педагогіка : навч. посіб. 2-е вид., стер. Суми : ВТД "Університетська книга", 2004. 320с.

60. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. для студ. вищих пед. закладів освіти. Київ : Вир. об'єдн. "Поліграфкнига", Вид. центр "Академія", 2000. 544 с.

61. Чемерис І. Нові вимоги до спеціаліста: поняття компетентності й компетенції. Вища освіта України, 2006. № 2. С. 84-88.

62. Karney J. E. Psychopedagogika pracy. Wybrane zagadnienia z psychologii i pedagogiki pracy. Wydawnictwo Akademickie «Żak», 2007. 449 s.

63. Stones E. Psychopedagogy. Psychological Theory and the Practice of Teaching. London : Methuen, 1979. 490 p.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЯ ПСИХОПЕДАГОГІКИ ПРОФЕСІЙНО-ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ

Згідно зі східною легендою, боги вирішили створити Всесвіт. Вони створили зірки, сонце, місяць, моря, гори, квіти, хмари, згодом людину і наостанок – Істину.

Задумалися боги над тим, куди сховати Істину, щоб людина не змогла її знайти.

«Давайте розмістимо на найвищій гірській вершині», – сказав один.

«Давайте сховаємо її на найдальшій зірці», – сказав другий.

«Давайте покладемо її на дно глибокої і темної безодні».

«Давайте розмістимо її на зворотному боці місяця».

Нарешті наймудріший і найстаріший Бог сказав: «Ми сховаємо істину в серці людини. Вона буде шукати її у Всесвіті, не знаючи, що носить її постійно в собі».

2.1. Сутність методології психопедагогіки професійно-екстремальної підготовки. Філософський рівень та його метопринципи

Психопедагогіка професійно-екстремальної підготовки складається з методології, теорії, методів і рекомендацій для практики. У її зміст входять: фактичний матеріал, отриманий у результаті спостережень, експериментів, досвіду; наукові узагальнення, виражені в законах, підходах, принципах, теоріях, гіпотезах, що перевіряються й підтверджуються практикою.

Як відомо, *методологія* – наука (від “метод” і “логія”), котра являє собою навчання про підходи і принципи побудови, форми та способи пізнання навколишнього світу.

У цілому ***предмет методології психопедагогіки професійно-екстремальної підготовки*** можна визначити як процес пізнання професійно-екстремальної підготовки

студентів у групі медіаною буде оцінка шостого студента у списку, в якому всі вони розподілені за рангом їхніх оцінок); ступінь розсіювання – дисперсія, чи середнє квадратне відхилення, коефіцієнт варіації та ін.

Запитання та завдання для самоконтролю:

1. *Що розуміють під методологією науки?*
2. *У чому полягає предмет методології психопедагогіки професійно-екстремальної підготовки?*
3. *Які рівні методології психопедагогіки професійно-екстремальної підготовки виділяють дослідники?*
4. *Який зміст першого – філософського рівня методології психопедагогіки професійно-екстремальної підготовки?*
5. *Що розуміють під методпринципами пізнання?*
6. *Розкрийте загальні методологічні принципи (метопринципи) психопедагогіки професійно-екстремальної підготовки.*
7. *У чому виявляється загальнонауковий рівень методології психопедагогіки професійно-екстремальної підготовки?*
8. *Що розуміють під конкретно-науковою методологією психопедагогіки професійно-екстремальної підготовки?*
9. *Розкрийте особистісний, діяльнісний та компетентнісний підходи до професійно-екстремальної підготовки.*
10. *Розкрийте детерміністський, культурологічний та генетичний підходи до професійно-екстремальної підготовки.*
11. *Дайте загальну характеристику психопедагогічному дослідженню.*
12. *Охарактеризуйте методи психопедагогічного дослідження.*
13. *Розкрийте сутність методу психопедагогічного спостереження.*
14. *У чому сутність методів опитування?*
15. *Охарактеризуйте метод вивчення продуктів діяльності, метод вивчення документації, метод експертної оцінки, метод незалежних характеристик і метод парних порівнянь та доцільність використання їх на практиці.*
16. *Розкрийте сутність психопедагогічного експерименту як методу вивчення психопедагогічних явищ.*
17. *Для чого потрібні методи теоретичного аналізу?*
18. *Коли застосовуються математичні та статистичні методи?*

Рекомендована література:

1. Аза Л. О. Виховання як філософсько-соціологічна проблема. (Методологічний аспект). Київ : Вид. «Наукава думка», 1993. 132 с.
2. Балл Г. Психологічні засади гуманізації освіти // Освіта і управління. 1997. № 2. С. 21 – 36.
3. Биков В. Ю. Методичні системи сучасних інформаційно-освітніх технологій. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. праць. Харків: НТУ «ХП», 2002. Вип. 3. С. 73-82.
4. Бикова О. В. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх офіцерів пожежної охорони: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. / Інститут вищої освіти АПН України. Київ, 2001. 21 с.
5. Варій М. Й., Козяр М. М., Коваль М. С. Військова психологія і педагогіка : навчальний посібник. Львів : «Сполом», 2003. 624 с.
6. Варій М. Й., Ортинський В. Л. Основи психології і педагогіки : підручник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. 548 с.
7. Ващенко Г. Г. Загальні методи навчання : підручник для педагогів. Київ : Укр. вид., 1997. 496 с.
8. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження : методологічні поради молодим науковцям. Київ-Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.
9. Гончаренко С. Методика як наука. Київ: Науковий світ, 2000. 71 с.
10. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
11. Горак Г. І. Філософія: Курс лекцій. Київ : «Відбір», 1998. 272 с.
12. Гуревич Р., Коломієць А. Професійна спрямованість як принцип навчання у професійно-технічних навчальних закладах. Професійно спрямоване навчання і виховання особистості : зб. наук. праць. Львів : ЛДУБЖД, 2006. С. 49-63.
13. Гуревич Р. С. Теоретичні та методичні основи організації навчання у професійно-технічних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня др пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Київ : 1999. 33 с.
14. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII у редакції № 2745-VIII від 06.06.2019
15. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії : монографія. Черкаси : Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. 608 с.
16. Зязюн І. А. Педагогічне наукове дослідження у контексті цілісного підходу. Порівняльна професійна педагогіка. 2011. № 1. С. 19-30.
17. Коваль І. С. Поняття психопедагогіки у галузі безпеки людини. Випуск 90. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 62–67.
18. Коваль І. С. Системний та синергетичний підходи неперервного саморозвитку майбутніх рятувальників. Перспективи та інновації науки. 2022. №13(18). С. 273-281.

19. Коваль М. С., Коваль І. С. Загальнодидактичні принципи формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах. *Young*. 2018. Т. 64. Вип. 12. С. 95–99.

20. Коваль М. С., Коваль І. С. Загальнонаукові методологічні підходи до формування професійної готовності майбутніх рятувальників. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2018. № 17. С. 140–144.

21. Козловський Ю. М. Моделювання наукової діяльності вищого навчального закладу : теоретико-методологічний аспект: монографія. Львів : СПОЛЮМ, 2012. 484 с.

22. Козяр М. М. Екстремально-професійна підготовка до діяльності в надзвичайних ситуаціях : монографія. Львів : СПОЛЮМ, 2004. 376 с.

23. Козяр М. М., Коваль І. С. Конкретно-наукові підходи до формування професійної готовності рятувальників. *Збірник наукових праць «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2018. № 52. С. 28-31.

24. Козяр М. М. Професійна підготовка до діяльності в екстремальних умовах : навч. пос. Львів : ЛДУ БЖД, 2009. 220 с.

25. Козяр М. М., Коваль М. С. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Знання, 2013. 327 с.

26. Компетентнісна освіта: від теорії до практики. Київ : Плеяди, 2005. 120 с.

27. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004. 112 с.

28. Корсак К. В. Освіта, суспільство, людина в ХХІ столітті: інтегративно-філософський аналіз : монографія. Інститут вищої освіти АПН України. Київ : Вид-во НДПУ ім. М. Гоголя. Ніжин, 2004. 221 с.

29. Кремень В. Г. Освіта і суспільство в парадигмі синергетичного мислення. *Педагогіка і психологія*. 2012. №2(75). С. 5-11.

30. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні : інноваційні аспекти. *Стратегія. Реалізація. Результати*. Київ : Грамота, 2005. 448 с.

31. Кремень В. Г. Філософія освіти ХХІ століття. *Вища школа*. 2002. № 6. С. 9-17.

32. Крук С. І. Інституційний розвиток державного управління у сфері забезпечення національної безпеки України : дис. ... док. наук з держ. управл.: 25.00.05. Харків, 2019. 449 с.

33. Крук С. І. Формування толерантності в особового складу підрозділів з надзвичайних ситуацій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2011. 21 с.

34. Кусій М. І. Статистичний аналіз і моделювання діяльності підрозділів пожежно-рятувальної служби : методичний посібник. За

загальною редакцією доктора пед. наук, професора Козяра М.М. Львів : Вид-во СПОЛОМ, 2009. 100 с.

35. Литвин А. В., Руденко Л. А. Актуальність застосування цілісного підходу в сучасній професійній освіті. Професійна освіта : проблеми і перспективи. №10. 2016. С. 20-26.

36. Максименко С. Д. Психологія учіння людини : генетико-моделюючий підхід. Київ : Слово, 2013. 592 с.

37. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі : навч. посібник / За ред. С. У. Гончаренка, П. М. Олійника. Київ : “Вища школа”, 2003. 323 с.

38. Миронець С. М., Тімченко О. Негативні психічні стани рятувальників в умовах надзвичайної ситуації : монографія. Київ : ТОВ «Вид-во «Консультант», 2008. 232 с.

39. Михальченко М. І., Самчук З. Ф. Дійсне та належне української освіти на порозі ХХІ століття. Філософія освіти ХХІ століття: проблеми і перспективи: зб. наук. пр. Київ : Знання, 2000. С. 68-85.

40. Ничкало Н. Г. Неперервна професійна освіта як філософська та педагогічна категорія. Неперервна професійна освіта: теорія і практика. 2001. Вип. 1. С.9-22.

41. Професійна психологія: методологія, методи та практика : зб. наук. пр. Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. 144 с.

42. Семиченко В. А., Галус О. М., Зданевич Л. В. Теоретичні та методичні основи професійного самовиховання студентів вузу / За заг. ред. В.А. Семиченко. Хмельницький: ХІП, 2001. 253 с.

43. Столяренко О. М. Екстремальна психопедагогіка: навчальний посібник. Львів : СПОЛОМ, 2002. 607 с.

44. Філософія : навч. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп. / За ред. І. Ф. Надольного. Київ : “Вікар”, 2001. 457 с.

45. Чарнецькі К. Теоретико-методологічні основи професійного розвитку людини. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2001. № 1. С. 142-157.

46. Karney J. E. Psychopedagogika pracy. Wybrane zagadnienia z psychologii i pedagogiki pracy. Wydawnictwo Akademickie «Żak», 2007. 449 s.

47. Maslow A. H. Theory of human motivation. Psychol. Rev. 1943. Vol. 50, №4. P. 370-396.

48. Rogers C. Client – centered therapy : It’s cuturent practice, implications and therapy. Boston : Houghton Mifflin. 1951. P. 26-39.

49. Stones E. Psychopedagogy. Psychological Theory and the Practice of Teaching. London : Methuen, 1979. 490 p.

РОЗДІЛ 3

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОЦЕС ПРОФЕСІЙНО-ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ

Все в твоїх руках.

Давним-давно у стародавньому місті жив Майстер в оточенні учнів. Найздібніший із них одного разу задумався: «А чи є питання, на яке наш Майстер не зміг би дати відповідь?» Він пішов на квітучий луг, спіймав найкрасивішого метелика і сховав його між долонями. Метелик чіплявся лапками за його руки і учневі було лоскотно. Посміхаючись, він підійшов до Майстра і запитав:

– Скажіть, який метелик у мене в руках: живий чи мертвий?

Він міцно тримав метелика в ступених долонях і був готовий у будь-яку мить стиснути їх заради своєї істини.

Не дивлячись на руки учня, Майстер відповів:

– Все в твоїх руках.

Психотерапевтична притча

3.1. Досвід професійно-екстремальної підготовки

Підготовка фахівців до екстремальної діяльності здійснюється вже давно. Так, у війську всебічна і серйозна підготовка воїнів проводиться відтоді, відколи взагалі існують військові сили. Аналіз свідчить, що системи підготовки до збройної боротьби і подолання її труднощів своїми коренями сягають у глибину століть. Ще у давньоруській літературі IX-XIII ст. і народній творчості знайшли відображення думки про духовний зміст ратної справи, джерела сміливості, вірного служіння Батьківщині та перемоги над її ворогами. Готовність до бою, війни вдосконалювали в ході спеціальної підготовки. Наприклад, на Заході – лицарським вихованням, а на Сході – вивченням різних бойових мистецтв. При цьому на Сході вперше свідомо почали духовну підготовку воїна до битв і боїв, формуючи його особистість на основі філософсько-релігійних постулатів.

Принцип зворотного зв'язку вимагає постійного вивчення фахівців з НС, особливо після їхнього виходу з тривалої екстремальної ситуації, а також урахування в їх подальшій екстремально-професійній підготовці позитивного і негативного досвіду, помилок, перенесених травм, травмованості психіки тощо.

Розглянуті вище принципи у своїх взаємозв'язках і взаємозумовленості становлять основу організації та реалізації педагогічного процесу професійно-екстремальної підготовки. Його ефективність та успіх можливі лише при повному й доцільному використанні всіх принципів та способів їх реалізації.

Запитання та завдання для самоконтролю:

- 1. Звідки бере витоки підготовка фахівців до екстремальної діяльності?*
- 2. На чому ґрунтується досвід проведення професійно-екстремальної підготовки в ДСНС України?*
- 3. Розкрийте основні аспекти процесу професійно-екстремальної підготовки фахівців з надзвичайних ситуацій в Республіці Польща.*
- 4. Які особливості процесу професійно-екстремальної підготовки фахівців з надзвичайних ситуацій в Німеччині?*
- 5. Як здійснюється підготовка фахівців пожежно-рятувальних підрозділів у Франції?*
- 6. Які особливості професійно-екстремальної підготовки фахівців з надзвичайних ситуацій в США?*
- 7. Розкрийте професійно-екстремальну підготовку як цілісну систему.*
- 8. Як поділяється професійно-екстремальна підготовка фахівців з надзвичайних ситуацій за напрямками?*
- 9. У чому полягає базова професійно-екстремальна підготовка фахівців з надзвичайних ситуацій? На які види вона поділяється?*
- 10. У чому полягає контекстно-екстремальна підготовка фахівців з надзвичайних ситуацій?*
- 11. Як поділяються спеціально-екстремальна та оперативно-екстремальна підготовки за специфічними цілями?*
- 12. Яка сутність постекстремальної підготовки фахівців з надзвичайних ситуацій?*
- 13. Що являє собою педагогічний процес професійно-*

екстремальної підготовки? Охарактеризуйте його.

14. Які основні структурні компоненти педагогічного процесу професійно-екстремальної підготовки як системи?

15. Чому мета і зміст складають найважливіший змістово-цільовий компонент педагогічного процесу професійно-екстремальної підготовки?

16. Охарактеризуйте навчання і виховання як найважливіші компоненти педагогічного процесу професійно-екстремальної підготовки.

17. Які основні завдання педагогічного процесу професійно-екстремальної підготовки?

18. Охарактеризуйте суб'єктів та об'єктів педагогічного процесу професійно-екстремальної підготовки?

19. Розкрийте взаємодію суб'єктів та об'єктів педагогічного процесу в ході базової професійно-екстремальної, контекстно-екстремальної та постекстремальної підготовки.

20. У чому полягають особливості організації педагогічного процесу професійно-екстремальної підготовки?

21. Чому важливим аспектом професійної підготовки до діяльності в екстремальних умовах є групова підготовка, а також формування у фахівців з надзвичайних ситуацій належного ставлення до індивідуальної та групової безпеки?

22. Чому характер завдань педагогічного процесу професійно-екстремальної підготовки визначає зміст складових частин цього багатофункціонального процесу – виховання (самовиховання), навчання (самоосвіти), розвитку і формування?

23. Що є результатом функціонування педагогічного процесу професійно-екстремальної підготовки, як системи, в цілому?

24. Якими особливостями вирізняється педагогічний процес професійно-екстремальної підготовки?

25. Чому гуманізація є важливим напрямом вдосконалення педагогічного процесу професійно-екстремальної підготовки?

26. Розкрийте закономірності педагогічного процесу професійно-екстремальної підготовки.

27. На ґрунті яких принципів реалізується педагогічний процес професійно-екстремальної підготовки? Розкрийте кожний з них.

Рекомендована література:

1. Аза Л. О. Виховання як філософсько-соціологічна проблема. (Методологічний аспект). Київ : Вид. «Наукава думка», 1993. 132 с.

2. Антонова О. С. Базові знання з педагогіки : становлення, розвиток, технологія формування: монографія. Житомир : Житомирський державний педагогічний університет, 2003. 208 с.

3. Балл Г. Психологічні засади гуманізації освіти // Освіта і управління. 1997. № 2. С. 21 – 36.
4. Биков В. Ю. Методичні системи сучасних інформаційно-освітніх технологій. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. праць. Харків: НТУ “ХПІ”, 2002. Вип. 3. С. 73-82.
5. Бикова О. В. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх офіцерів пожежної охорони: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. / Інститут вищої освіти АПН України. Київ, 2001. 21 с.
6. Бондар В. І. Теоретичні основи і технології педагогічного аналізу: управлінський аспект : навч. посібник. Київ : 1996. 67 с.
7. Бондар В. І. Дидактика : підручник. Київ : Либідь, 2005. 264 с.
8. Бондаренко А. І., Гуцалюк М. В. Використання нових інформаційних технологій для розробки та прийняття управлінських рішень в системі управління державною пожежною охороною. Науковий вісник Української академії внутрішніх справ. Київ, 1996. С. 24-28.
9. Варій М. Й. Психологія особистості : підручник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2016. 608 с.
10. Варій М. Й., Козяр М. М., Коваль М. С. Військова психологія і педагогіка : навчальний посібник. Львів : “Сполом”, 2003. 624 с.
11. Варій М. Й., Ортинський В. Л. Основи психології і педагогіки : підручник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. 548 с.
12. Ващенко Г. Г. Загальні методи навчання : підручник для педагогів. Київ : Укр. вид., 1997. 496 с.
13. Військова психологія і педагогіка: інноваційний підхід : підручник. У 2 ч. / Ю. С. Красильник, Г. О. Верхоланцев, Л. І. Карпова-Чемерис. Київ : НУОУ ім. Івана Черняховського, 2013. Ч. 2. 336 с.
14. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : методичний посібник для студентів магістратури. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 316 с.
15. Власова О. І. Педагогічна психологія : підручник. Київ : 2013. 480 с.
16. Вовчаста Н.Я. Організаційно-педагогічні умови професійної підготовки фахівців пожежно-рятувальної служби : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2010. 274 с.
17. Галузяк В. М., Сметанський М. І., Шахов В. І. Педагогіка : навчальний посібник / 3-є вид., випр. і доп. Вінниця : ДП «Державна картографічна фабрика», 2006. 400 с.
18. Гончаренко С. У. Методика як наука. Київ : Науковий світ, 2000. 71 с.
19. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.

20. Гуменюк М. М. Професійні компетенції фахівців рятувальної справи освітньо-кваліфікаційного рівня молодший спеціаліст. Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету : зб. наук. праць звітно-наук. конф. викладачів ун-у за 2013 рік, 4-6 лютого 2014 р. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. С. 190–192.

21. Гуревич Р. Наступність цілей і змісту професійного навчання // Професійно-технічна освіта. 2002. № 2. С. 310-314.

22. Джеймсон Д., Тетери Дж. Навчання дорослих слухачів. Київ : 1996. 242 с.

23. Євсюков О. Ф. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх офіцерів у навчальному процесі вищого військового навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2006. 172 с.

24. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII у редакції № 2745-VIII від 06.06.2019.

25. Занюк С. С. Психологія мотивації : навч. посіб. Київ : Либідь, 2002. 304 с.

26. Коваль І. С. Професійно-психологічна підготовка майбутніх рятувальників ДСНС України. Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2015. Вип. 29. С. 178–183.

27. Коваль І. С. Формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах. Львів, 2017. 295 с.

28. Коваль М. С. Формування індивідуального стилю професійного спілкування у майбутніх офіцерів пожежної охорони : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Вінницький державний педагогічний університет. Вінниця, 1998. 176 с.

29. Коваль М. С., Коваль І. С. Загальнодидактичні принципи формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах. Young. 2018. Т. 64. Вип. 12. С. 95–99.

30. Козяр М. М. Екстремальна-професійна підготовка до діяльності в надзвичайних ситуаціях : монографія. Львів : СПОЛОМ, 2004. 376 с.

31. Козяр М. М. Професійна підготовка до діяльності в екстремальних умовах : навч. пос. Львів : ЛДУ БЖД, 2009. 220 с.

32. Козяр М. М. Складові професійного становлення / Збірник наукових праць “Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми”. Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2002. С. 176-179.

33. Козяр М. М., Коваль М. С. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Знання, 2013. 327 с.

34. Козяр М. М., Шадрін А. А., Кочан І. М. Цивільний захист. Частина перша: Пожежно-рятувальна справа. Ілюстрований словник-довідник. Львів: Вид-во „Сполом”, 2006. 552 с.

35. Крук С. І. Формування толерантності в особового складу підрозділів з надзвичайних ситуацій: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2011. 21 с.

36. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Знання, 2005. 486 с.

37. Курлянд З. Н., Хмелюк Р. І., Семенова А. В. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2005. 399 с.

38. Кусій М. І. Статистичний аналіз і моделювання діяльності підрозділів пожежно-рятувальної служби : методичний посібник. за заг. редакцією доктора пед. наук, професора Козяра М.М. Львів : Вид-во СПОЛОМ, 2009. 100 с.

39. Ничкало Н. Г. Трансформація професійно-технічної освіти України : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2008. 200 с.

40. Ничкало Н. Г. Неперервна професійна освіта як філософська та педагогічна категорія. Неперервна професійна освіта: теорія і практика. 2001. Вип. 1. С.9-22.

41. Олійник В. В., Боллобаш Я. Я., Даниленко Л. І. та ін. Система педагогічної освіти та педагогічні інновації / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: irf.ua/files/ukr/programs_edu

42. Оргинський В. Л. Педагогіка вищої школи : підручник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. 500 с.

43. Освітні технології : навчально-методичний посібник / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; за заг. ред. О. М. Пехоти. Київ : А.С.К., 2001. 256 с.

44. Пархоменко Р. В., Болібрех Б. В., Рак Т. Є. Пожежна тактика : практикум. Львів : Добра справа, 2008. 267 с.

45. Пасинчук К. М. Управління якістю підготовки майбутніх фахівців з пожежної безпеки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06. Черкаси, 2016. 20 с.

46. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / За ред. З. Н. Курлянд. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2005. 399 с.

47. Перелигіна Л. А., Приходько Ю. О. Психологічні чинники успішності професійної діяльності пожежних-рятувальників МНС України : монографія. Харків : НУЦЗУ, КП «Міська друкарня», 2012. 216 с.

48. Перспективні освітні технології: наук.-метод. посібник / за ред. Г.С. Сазоненко. Київ : Гопак. 2000. 560 с.

49. Пехота О. М., Кіктенко А. З., Любарська О. М. та ін. Освітні технології : навч.-метод. посіб. Київ : А.С.К., 2001. 256 с.

50. Повстин О. В. Професійна підготовка майбутніх фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності: теорія та практика : монографія. Львів : ЗУКЦ, 2018. 498 с.

51. Подмазін С. І. Особистісно-орієнтований освітній процес. Принципи. Технології. Педагогіка і психологія. 997. № 2. С. 37-43.

52. Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. Психологія вищої школи : підручник. 2-є вид. Київ : Каравела, 2008. 352 с.

53. Покалюк В. М., Балицька А. А. Теоретичні засади адаптації до управлінської діяльності фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України. Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. Черкаси, 2008. Вип. 125. С. 115–119.

54. Постанова Кабінету Міністрів України № 368 від 24 березня 2004 року «Про затвердження Порядку класифікації надзвичайних ситуацій за їх рівнями».

55. Садковий В. П. Державне управління в сфері формування освітніх стандартів підготовки фахівців цивільного захисту України : монографія. Харків : НУЦЗУ, КП «Міська друкарня», 2013. 237 с.

56. Сердюкова О. Я. Формування педагогічної компетентності майбутніх інженерів-педагогів у навчальному процесі вищого навчального закладу : дис. ... к-да пед. наук : 13.00.04. Луганськ, 2011. 281 с.

57. Сировий В. В. та ін. Аналітичні розрахунки для обґрунтування оперативних дій пожежно-рятувальних підрозділів. Харків : «Основа», 1998. 123 с.

58. Снісаренко А. Г. Професіографічний аналіз діяльності начальників караулів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09. Академія пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля. Харків, 2011. 243 с.

59. Столяренко О. М. Екстремальна психопедагогіка: навчальний посібник. Львів : СПОЛОМ, 2002. 607 с.

60. Струєва А. А. Порівняльна педагогіка : навч. посібник. 2-є вид., стер. Суми : ВТД "Університетська книга", 2004. 320 с.

61. Туркот Т. І. Психологія і педагогіка вищої школи в запитаннях і відповідях : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2011. 516 с.

62. Чарнецькі К. Теоретико-методологічні основи професійного розвитку людини. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2001. № 1. С. 142-157.

63. Чемерис І. Нові вимоги до спеціаліста: поняття компетентності й компетенції. Вища освіта України, 2006. № 2. С. 84-88.

64. Яремко Р. Я. Соціально-психологічні особливості розвитку професійної самореалізації майбутніх фахівців з пожежної безпеки : дис. ... канд. псих. наук : 19.00.05 / Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Київ, 2022. 267 с.

-
65. Atkinson, J. Motivational determinants of risk-taking behavior. *Psychol. Rev.*, 1957. v. 64. P. 359–371.
 66. Beck U. *Risk Society and the Provident State. Risk, Environment and Modernity.* London : SAGE Publications, 1996. P. 27–43.
 67. Gjlebiewski J. *Podrecznik menadzera programow kryzysowych.* Krakow, 2003. 332 p.
 68. Heim, H. *Individuelle Risikobereitschaft und Unfallneigung.* Bundesinstitut für Arbeitsschutz. Koblenz, 1971. 78 p.
 69. Lai J. C. Chan R. K. Luk C. L. Department of Applied Social Studies, City University of Hong Kong, Unemployment and psychological health among Hong Kong Chinese women. *Psychological Reports.* 81(2) : 499-505, 1997 Oct.
 70. Luhmann, N. *Risk: A Sociological Theory.* Berlin – New York: Walter de Gruyter. 1993. 342 p.
 71. *Richtlinien für die Auswahl und Einstellung von Bewerberinnen und Bewerbern nach BPolLV für den mittleren Polizeivollzugsdienst in der Bundespolizei.* Berlin, 2007. 25 p.
 72. Szkoła Główna Służby Pożarniczej [website]. URL: <https://www.sgsp.edu.pl/uczelnia>.
 73. Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa [website]. URL: <https://www.wsb.net.pl/uczelnia/odpowiedzialnosc-wizja-misja>.
 74. Yaremko R., Vavryniv O., Tsiupryk A., Perelygina L., & Koval I. Research of content parameters of the professional self-realization of future fire safety specialists. *Amazonia Investiga*, 11(53), 2022. P. 288-297.

РОЗДІЛ 4

ХАРАКТЕР ДІЯЛЬНОСТІ Й ПОВЕДІНКИ ФАХІВЦІВ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ ЯК ЗМІСТОВА ПЛАТФОРМА ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Одного разу Будда сказав:

– Вам нічого не допоможе: ніде не сховатися від двох речей – від результату своїх дій і від смерті.

– Що ж робити? – запитали його. Він відповів:

– Будьте свідомими!

Будду попросили пояснити: "Як це бути свідомими?".

Він розказав таку притчу:

Один мандрівник зустрівся з тигром. Він побіг, тигр – за ним. Добігши до прірви, він покотився вниз, вхопився за коріння дикої виноградної лози і повис. Тоді тигр почав обнюхувати мандрівника зверху. Тремтячи від страху, бідолаха подивився вниз і побачив там іншого тигра, який спостерігав за ним. Тільки лоза утримувала його. Раптом поряд з собою він помітив стиглу, соковиту суницю і йому так захотілося жити!

Тримаючись однією рукою за лозу, іншою він зірвав ягоду... Яка вона була смачна!

Буддійська притча

4.1. Розуміння надзвичайної ситуації та її екстремальності

В Україні вже давно функціонує Державна служба з надзвичайних ситуацій (ДСНС України). Фахівців цієї служби називають по різному – ліквідаторами, рятувальниками, пожежниками та ін. Виходячи з назви цієї служби, доцільно називати їх фахівцями з надзвичайних ситуацій (фахівці з НС).

Для того, щоб розкрити зміст діяльності фахівців з НС, необхідно зрозуміти, що являє собою надзвичайна ситуація, яким чином вона виявляється?

Зазначимо, що у світовій і вітчизняній літературі, а також у різних документах визначень сутності надзвичайної ситуації існує кілька десятків, у тому числі й у Кодексі цивільного захисту України [18].

На підґрунті інтегрованих знань з цих праць можна стверджувати, що **надзвичайна ситуація** – це обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і потерпілих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності.

З метою **ліквідації наслідків надзвичайної ситуації** проводять певний комплекс заходів, що охоплює аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи, котрі спрямовані на припинення дії небезпечних чинників, рятування життя та збереження здоров'я людей, а також на локалізацію зони надзвичайної ситуації. Під «**зоною надзвичайних ситуацій**» розуміють місцевість (територію, простір, об'єкт), де виникла надзвичайна ситуація.

Ясна річ, що в ході ліквідаційних робіт фахівці з НС зіштовхуються з багатьма **небезпечними чинниками**, під котрими розуміють складову частину небезпечного явища (пожежу, вибух, викидання, загрозу викидання небезпечних хімічних, радіоактивних і біологічно небезпечних речовин) або процесу, що характеризується фізичною, хімічною, біологічною чи іншою дією (впливом), перевищенням нормативних показників і створює загрозу життю та/або здоров'ю людини.

Надзвичайні ситуації за причинами походження поділяють на:

- 1) надзвичайні ситуації природного характеру;
- 2) надзвичайні ситуації техногенного характеру;
- 3) надзвичайні ситуації воєнного характеру;
- 4) надзвичайні ситуації соціально-політичного характеру.

Надзвичайні ситуації природного характеру виникають внаслідок дії стихійних сил природи: землетрусів, повеней, тайфунів та смерчів, виверження вулканів, цунамі, снігових заносів та лавин, епідемій інфекційних захворювань.

Рис. 3. Ураган Метью – потужний тропічний цикллон у західній частині Атлантики і Карибському морі, який спостерігали з 28 вересня по 10 жовтня 2016 року.

Рис. 4. Торнадо у США 10-11 грудня 2021 року, де постраждали шість штатів та, за попередніми оцінками, загинуло понад 100 людей

Рис. 5. Цунамі в місті Міяко, Японія, 11 березня 2011 року

Рис. 6. Шторм Даніель 9 вересня 2023 року – смертоносний середземноморський циклон, який завдав катастрофічної шкоди Лівії й торкнувся деяких районів Південно-Східної Європи, де загинуло більше 11000 осіб, а ще 34000 – були змушені залишити свої домівки

Велику небезпеку становлять землетруси, яких на земній кулі буває близько 1 млн на рік, тобто, кожних дві хвилини на Землі відбувається землетрус. При цьому, великих землетрусів нараховують близько двадцяти протягом року, один-два з яких мають характер катастрофи. На землетруси припадає 1/8 всіх жертв, якими супроводжуються всі види стихійних лих. Землетруси супроводжуються зміщенням ґрунту від сейсмічних або тектонічних рухів поверхні земної кори, провалами ґрунту, зсувами, тріщинами, природними пожежами, сходженням снігових та кам'яних лавин.

У результаті потужного землетрусу в Афганістані в провінції Патики 22 червня 2022 року загинуло близько 1000 людей та 600 отримали різні травми. Землетрус стався приблизно за 44 км від міста Хост, поблизу пакистанського кордону, на глибині 51 км. Щонайменше 100 будинків було зруйновано.

Рис. 7. Землетрус в Афганістані

6 лютого 2023 року о 04:17 у Туреччині та частині північної Сирії, за 34 км (21 милю) на захід від міста Газіантеп пройшла серія катастрофічних землетрусів з магнітудою щонайменше 7,8 балів. Землетрус супроводжувався численними афтершоками включно з надзвичайно потужною магнітудою 7,5 балів через дев'ять годин після основного землетрусу. Число загиблих у результаті руйнівних землетрусів у Туреччині та Сирії перевищило 41 тисячу. Сильний зимовий шторм перешкодив рятувальним роботам, обсипаючи руїни снігом і призводячи до різкого зниження температури. Через низьку температуру в цих районах постраждали, особливо ті, хто опинився під уламками, піддавались великому ризику гіпотермії. Вчені порівняли силу двох землетрусів, що сталися у Туреччині (перший – тривав 65 секунд, а другий – 45 секунд), з ударом еквівалентним 500 атомних бомб. Згодом сталося понад 2 тис. афтершоків, переважна більшість – силою понад 4 бали.

Рис. 8. Землетрус у Туреччині

12 січня 2010 року о 16 годині 53 хвилини за місцевим часом на Гаїті стався землетрус магнітудою 7 балів з епіцентром в південно-західній частині острова, який привів до руйнації більшої частини столиці країни і загибелі 222 570 людей. Було зруйновано багато видатних пам'яток архітектури: президентський палац, будівлю парламенту, головного собору в Порт-о-Пренсі та головну тюрму.

Рис. 9. Землетрус на Гаїті

Найбільш розповсюджений в Україні вид стихійного лиха – це повені, які постійно відбуваються на Закарпатті, коли тане сніг, піднімається рівень води в річках і вони виходять з берегів. Повені складають 30-40% усіх надзвичайних ситуацій.

Так, інтенсивні опади в Україні протягом 22-24 червня 2020 року призвели до ускладнення паводкової обстановки в Івано-Франківській, Чернівецькій, Львівській, Закарпатській та Тернопільській областях. Станом на 25 червня було підтоплено: 285 населених пунктів (Івано-Франківська – 234, Чернівецька – 37, Львівська – 12, Тернопільська – 2); 9994 будинки (Івано-Франківська – 9157, Чернівецька – 728, Львівська – 72, Тернопільська – 37); 9 об'єктів соціальної та побутової сфери; зруйновано 117 км автодоріг (Івано-Франківська – 116, Чернівецька – 1), 64 мости в Івано-Франківській області; пошкоджено 500 км автодоріг і 135 мостів (Івано-Франківська – 487 км доріг і 118 мостів, Львівська – 2 км автодоріг, Чернівецька – 12 км доріг та 17 мостів) і 280 м дамб у Чернівецькій області.

Рис. 10. Повінь 2020 року на заході України

Страшні за наслідками пожежі, особливо, лісові та торф'яні.

Наприклад, лісові пожежі, що сталися у американському штаті Орегон 5 липня 2020 року, охопили північно-центральну й південно-західну частини штату. За липень 2020 року 90 % лісових загорянь спричинені людьми, що більше за середньорічні 70 %. Можливо є наслідком збільшення відпочинку на природі через пандемію COVID-19. Станом на 3 серпня 2020 року 54 пожежі спричинені блискавками, згоріли

795 акрів; та 413 пожеж спричинені людьми, спалено 1693 акрів. На початку вересня сильний вітер і тривала посуха спричинили швидке поширення пожеж в Орегоні. Понад 1000000 акрів згоріло, та понад 40000 людей евакуювали, ще понад 500000 осіб – у зонах готових до евакуації. Загинуло щонайменше 21 людина. Міста Фенікс і Талант в Орегоні сильно пошкоджені пожежею Альмеда. 11 вересня влада заявила, що готується до варіанта подій із масовою загибеллю людей. Станом на 11 вересня 600 будинків та 100 комерційних споруд були знищені пожежею Альмеда.

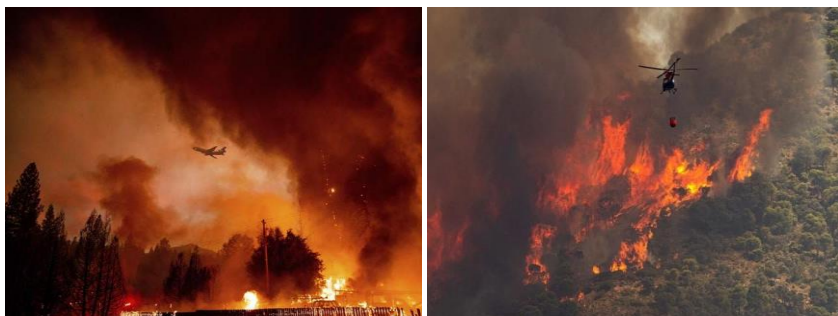

Рис. 11. Лісові пожежі у американському штаті Орегон

З давніх-давен небезпечними вважаються виверження вулканів, які стрімко знищують розпеченою лавою все довкілля. Відомий факт, коли 24 серпня 79 року після виверження вулкана Везувій під лавою та попелом було поховане ціле місто Помпеї в Італії та 20-25 тисяч жителів.

До природних можна віднести й надзвичайні ситуації біологічного походження: масові інфекційні захворювання людей та тварин (епідемії та епізоотії), отруєння, екологічні зміни. Так, декілька років тому вся світова спільнота боролася з, так званим, «пташиним грипом», який переносився за птахами та викликав випадки важкого захворювання і навіть смерті людей. Подібна ситуація складається і з, так званим, «свинним грипом».

Надзвичайні ситуації техногенного характеру. До них належать транспортні аварії, пожежі, неспровоковані вибухи чи їх загрози, аварії з викидом небезпечних речовин, гідродинамічні аварії на греблях та дамбах, руйнування споруд.

Окремо необхідно зупинитися на розгляді аварій на радіаційних, хімічних, біологічних, вибухонебезпечних виробництвах, на газо- та нафтопроводах, в енергосистемах, які особливо небезпечні. Можливість виникнення аварій посилюється тим, що більшість технічного устаткування в промисловості деяких держав (70-75%) є застарілим і аварійно небезпечним.

Транспорт – це об’єкт підвищеної небезпеки, оскільки в будь-який момент на дорозі можуть виникнути ситуації, здатні перетворитися на аварійні. Так, 15 липня 2007 року о 16.55 у Буському районі Львівської області, на перегоні Красне-Ожидів зійшли з рейок і перекинулися 15 цистерн з жовтим фосфором товарного потяга №2005 (всього в складі потяга було 58 вагонів). Потяг рухався зі станції Аса (Джамбул, Казахстан) на станцію Оклеса (Республіка Польща). Через витікання фосфору з однієї цистерни відбулося самозаймання 6 цистерн. Через те, що цистерни зійшли з колії було пошкоджено 50 м залізничного полотна, близько 100 м контактної мережі і три опори. Під час гасіння пожежі утворилася хмара з продуктів горіння (зона забруднення близько 90 км²). У зоні ураження опинилося 14 населених пунктів Буського району, де проживає 11 тисяч чоловік, а також окремі території Радехівського і Бродівського районів області. Понад 100 осіб отримали отруєння продуктами горіння. Пожежу знешкоджували декілька діб: температура самозапалювання фосфору 34⁰ С, а в той час температура повітря перевищувала 37⁰С, і, як тільки припиняли подавати рідкий азот, знову відбувалося самозапалення.

Рис. 12. *Залізнична аварія на перегоні Красне-Ожидів.
Вагони з жовтим фосфором*

2 лютого 2014 року в Донецькій області на залізничному перегоні Вдале-Межова Красноармійського району, під час проходження вантажного потяга з 62 цистернами з пропан-бутаном зійшли з колії 25 цистерн. Пізніше вони перекинулися, дві цистерни вибухнули, а 5 загорілося. Пожежі було присвоєно третій, підвищений рівень небезпеки. У гасінні пожежі брали участь 15 одиниць пожежної техніки та 3 пожежних потяги.

Рис. 13. *Пожежа на залізниці*

Катастрофа Boeing 777 у Донецькій області, що сталася 17 липня 2014 року на сході Донецької області (Україна), в районі збройного протистояння між урядовими силами України та формуваннями невизнаних Донецькою та Луганською Народних Республік. Авіалайнер Boeing 777-200ER

авіакомпанії Malaysia Airlines виконував плановий рейс МН17 за маршрутом Амстердам – Куала-Лумпур, але приблизно через 2 години і 49 хвилин після зльоту був уражений ракетою серії 9М38, випущеною з зенітно-ракетного комплексу, який належав 53-й бригаді ППО ЗС Росії. Уламки лайнера впали на землю в районі населених пунктів Грабове, Розсипне та Петропавлівка (Донецька область, Україна). Загинули всі 298 осіб, що знаходилися на його борту, – 283 пасажери і 15 членів екіпажу. Катастрофа рейсу МН17 увійшла до десятки найбільших авіакатастроф за всю історію і стала найбільшою авіакатастрофою на пострадянському просторі.

Рис. 14. Катастрофа Boeing 777 у Донецькій області

Пожжежа на нафтобазі у Васильківському районі – масштабна техногенна катастрофа, спричинена вибухом і наступним займанням нафтопродуктів на нафтобазі біля села Крячки Васильківського району Київської області, що почалася 8 червня 2015 року і тривала 8 днів. Пожежею становила серйозну небезпеку, оскільки поруч була розташована військова частина з бойовим арсеналом. Внаслідок пожежі на нафтобазі загинуло шестеро осіб, із них четверо – пожежники; 18 осіб травмовано. 9 червня мешканці Василькова спостерігали опади у вигляді дощу з мазутом. За словами потерпілих від пожежі мешканців навколишніх сіл, крім шкоди їхньому здоров'ю, вони зазнали суттєвих матеріальних втрат: люди втратили

урожай, який або згорів, або виявився непридатним до споживання, загинули домашня худоба і птиця. Крім того, вода в колодязях стала непридатною до споживання.

Рис. 15. Пожежа на нафтобазі БРСМ

Надзвичайні ситуації на транспорті виникають у зв'язку з помилками водіїв, через погані та аварійні дороги, при тисняві в автобусах, тролейбусах, трамваях тощо.

11 лютого 2021 року сталась масштабна аварія в Техасі, де на автостраді зіткнулися більш як 130 машин. Взимку крижаний дощ перетворив швидкісну трасу на суцільну ковзанку. Через ожеледицю з кермуванням не впорався водій вантажівки. Фура протаранила кілька авто, які рухалися попереду. Інші водії теж не встигли загальмувати. Внаслідок ДТП загинуло 6 осіб та 36 госпіталізовано.

Рис. 16. Масштабна аварія в Техасі

Основним чинником, який викликає надзвичайні ситуації, є необережне поводження з вогнем. Особливо небезпечно пожежі в будівлях з масовим перебуванням людей (театри, цирки, готелі, спортивні споруди, клуби, дискотеки, магазини, музеї, заклади освіти тощо).

16 вересня 2017 року близько 23:30 год виникла пожежа в муніципальному дитячому оздоровчо-спортивному таборі «Вікторія» м. Одеса. Вогонь повністю знищив двоповерховий дерев'яний будинок, в якому на момент пожежі перебували 42 дитини, троє з них померли.

Рис. 17. Пожежа в оздоровчо-спортивному таборі «Вікторія» м. Одеса

Надзвичайні ситуації воєнного характеру пов'язані з наслідками застосування звичайної зброї або зброї масового ураження. Підраховано, що за останні 6 тисяч років людство вело близько 15 тисяч воєн, в яких загинуло понад 4 млрд. людей. Наприклад, сьогодні один лише вибух водневої бомби за своєю силою переважає силу всіх вогневих засобів, які використовувало людство протягом усіх воєн. Ситуації збройних конфліктів, напевно, найстрашніші для людини, оскільки існує постійна, тривала небезпека для життя, значні масштаби руйнувань, масова загибель людей.

Це добре знають жителі України, яка з 2014 веде війну з Російською Федерацією, котра захопила її територію, а 24 лютого 2022 року здійснила повномасштабне вторгнення. Російські фашисти фактично кожен день здійснюють обстріли

ракетами наземного, повітряного, надводного і підводного базування, ракетними системами залпового вогню, артилерією і авіацією не лише військових об'єктів, а й житлових кварталів, дитячих садочків, закладів освіти, лікарень та об'єктів критичної інфраструктури. Наприклад, російські фашисти 10 жовтня 2022 р. здійснили масований удар ракетами і дронами по критичній інфраструктурі населених пунктів по всій території України, випустивши в короткий період 83 ракети. Наслідки цього масованого удару були жахливими, але силами підрозділів ДСНС України вдалось у цілому їх ліквідувати та відновити забезпечення населенню насамперед електроенергії, води і газу. В цей час фахівці з НС здійснювали ліквідаційні заходи в дуже складних екстремальних умовах, часто під вогнем противника, на замінованих територіях і об'єктах, в яких існувала небезпека подальших руйнувань, вибухів і завалів, витоків небезпечних речовин тощо.

Рис. 18. Наслідки збройних обстрілів України

Рис. 19. Затоплення півдня України внаслідок підриву росіянами Каховської ГЕС 06 червня 2023 року

Знищення греблі Каховської гідроелектростанції (Каховська катастрофа) – воєнний злочин та потенційно акт екоциду, здійснений окупаційними силами близько 2:50 ночі 6 червня 2023 року під час російського вторгнення в Україну. Найімовірніше, греблю Каховської ГЕС було заміновано та підірвано, що призвело до її знищення. У зоні лиха опинилося близько 16000 людей, та близько 80 населених пунктів, частина з яких були затоплені внаслідок теракту. Масштабна екологічна катастрофа, спричинена руйнуванням греблі, є актом екоциду в результаті зумисності дії. Екоцид – масове знищення рослинного та тваринного світу, отруєння атмосфери та водних ресурсів – того, що може спричинити екологічну катастрофу. За міжнародним законодавством це є воєнним злочином, оскільки руйнування гребель прямо заборонене навіть у разі, якщо вони є військовими об'єктами.

Гребля Каховського водосховища утримувала 18 мільярдів кубічних метрів води. Для порівняння, в Україні щорічно використовується близько 10 млрд кубометрів свіжої води.

Надзвичайні ситуації соціально-політичного характеру – це ситуації, які пов'язані з економічною та політичною кризою в країні, а також з терористичними та антиконституційними протиправними діями. Безперервне зростання цін, відсутність нормальної заробітної платні, корупція в державних органах влади, ріст злочинності, розповсюдження пияцтва та наркоманії, проституції та СНІДу призводять до загострення соціальних протиріч, які виявляються у демонстраціях, масових порушеннях порядку, терористичних актах, в діяльності злочинних збройних формувань, зростанні кількості самогубств. Ці соціально-політичні обставини дають привід для виникнення багаточисельних екстремальних ситуацій, у яких часто гинуть люди, а в тих, хто вижив, спостерігаються порушення психіки.

7 жовтня 2023 року терористи з організації ХАМАС випустили тисячі ракет по Ізраїльській території із сектору Газа. Одночасно на територію Ізраїлю увірвались диверсійні групи. Під прицілом опинився південь і центр країни, включно з Тель-Авівом. Радикальне палестинське угруповання ХАМАС оголосило про початок операції під назвою Потоп Аль-Акси проти Ізраїлю. У країну змогли проникнути бойовики, в деяких містах точились вуличні бої.

Рис. 20. Терористичні обстріли Ізраїлю бойовиками ХАМАС

Запитання та завдання для самоконтролю:

1. Що являє собою надзвичайна ситуація?
2. Як поділяються надзвичайні ситуації за причинами походження?
 3. Охарактеризуйте надзвичайні ситуації природного характеру.
 4. Охарактеризуйте надзвичайні ситуації техногенного характеру.
 5. Охарактеризуйте надзвичайні ситуації воєнного характеру.
 6. Охарактеризуйте надзвичайні ситуації соціально-політичного характеру.
7. Як розрізняють надзвичайні ситуації відповідно до територіального поширення та обсягів технічних і матеріальних ресурсів, необхідних для ліквідації?
8. Яким чином поділяються надзвичайні ситуації за причинами виникнення?
 9. Як поділяються надзвичайні ситуації за тривалістю?
 10. Що являє собою екстремальність надзвичайної ситуації?
 11. На які категорії розділяють всі надзвичайні ситуації за ступенем екстремальності?
 12. Які основні завдання сил цивільного захисту?
 13. Розкрийте залежність ефективності професійно-екстремальної діяльності від функціонування комплексу “фахівець – екстремальна ситуація – інформація – дії – результат”.
 14. Розкрийте фактори психогенного ризику екстремальної ситуації?
 15. Які психологічні ефекти, що проявляються у надзвичайній ситуації, схиляють суб’єктів діяльності до помилкового вибору?
 16. У чому виявляються професійно-екстремальні ризики?
 17. Що розуміють під екстремальною загрозою?
 18. Як поділяються ризики фахівців з НС в умовах професійно-екстремальної діяльності залежно від цілепокладання?
 19. Як поділяються ризики фахівців з НС в умовах професійно-екстремальної діяльності залежно від ймовірностей небезпеки?
 20. На чому ґрунтується оцінювання ризику екстремальної ситуації?
 21. Що розуміють під робочим навантаженням фахівця з НС?
 22. Охарактеризуйте робоче фізичне навантаження на фахівця з НС?
 23. Розкрийте робоче розумове навантаження на фахівця з НС?
 24. У чому виявляється робоче психофізіологічне навантаження на фахівця з НС?
 25. Розкрийте робоче психічне навантаження на фахівця з НС?

26. Які елементи, що містять ризик генерації сильних психологічних реакцій людини, можна виділити в екстремальній діяльності?

27. Які організаційні елементи, що містять ризик генерації сильних психологічних реакцій людини, можна виділити в екстремальній діяльності?

28. Які оперативно-дійові елементи, що містять ризик генерації сильних психологічних реакцій людини, можна виділити в екстремальній діяльності?

29. Розкрийте змістові елементи, які містять ризик генерації сильних психологічних реакцій людини в екстремальних умовах діяльності?

30. Розкрийте інформаційні елементи, які містять ризик генерації сильних психологічних реакцій людини в екстремальних умовах діяльності?

31. Якими чинниками зумовлена поведінка фахівця з НС в екстремальних умовах діяльності? Розкрийте їх.

32. Розкрийте психічне напруження фахівця з НС в екстремальних умовах діяльності та його вплив на поведінку.

33. Які психічні стани виникають у фахівців з НС під впливом факторів надзвичайних ситуацій в екстремальних умовах діяльності?

34. Чому у фахівця з НС в екстремальних умовах діяльності виникає стан стресу?

35. Як проявляються емоції у фахівців з НС в екстремальних умовах діяльності? Охарактеризуйте їх.

36. Які особливості прояву страху у фахівців з НС в екстремальних умовах діяльності?

37. Чому у фахівців з НС в екстремальних умовах діяльності виникає паніка?

38. Як екстремальні фактори чинять вплив на волю фахівця з НС?

39. Як поділяються психічні стани за характером впливу на поведінку і діяльність фахівця з НС?

40. У чому полягає конструктивна стратегія поведінки фахівця з НС в екстремальних умовах діяльності?

41. У чому виявляється деструктивна стратегія поведінки фахівця з НС в екстремальних умовах діяльності?

Рекомендована література:

1. Бикова О. В. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх офіцерів пожежної охорони : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2001. 204 с.

2. Бондаренко А. І., Гуцалюк М. В. Використання нових інформаційних технологій для розробки та прийняття управлінських рішень в системі управління державною пожежною охороною. Науковий вісник Української академії внутрішніх справ. Київ, 1996. С. 24-28.

3. Варій М. Й. Енергетична концепція психіки і психічного : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 318 с.
4. Варій М. Й. Морально-психологічний стан військ : навч. посібник. Львів : ВІДУ „ЛП”, 2000. 162 с.
5. Варій М. Й. Психічні стани військовослужбовців у ході військової діяльності // Військова психологія і педагогіка : навчальний посібник. Львів : “Сполом”, 2003. С. 199-244.
6. Варій М. Й. Психологічні механізми чи пси-програми? // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна: збірник наукових праць. Львів : ЛьвДУВС, 2011. Вип 1. С. 3-17.
7. Варій М. Й. Психологія особистості : підручник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2016. 608 с.
8. Варій М. Й., Козяр М. М., Коваль М. С. Військова психологія і педагогіка : навчальний посібник. Львів : “Сполом”, 2003. 624 с.
9. Військова психологія і педагогіка: інноваційний підхід : підручник. У 2 ч. / Ю. С. Красильник, Г. О. Верхоланцев, Л. І. Карпова-Чемерис. Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2013. Ч. 2. 336 с.
10. Вовчаста Н. Я. Організаційно-педагогічні умови професійної підготовки фахівців пожежно-рятувальної служби : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2010. 274 с.
11. Галян І. Основи психофізіології та фізіологія вищої нервової діяльності : навч.-метод. посібник. Дрогобич: “Менеджер”, 1998. 120 с.
12. Гуменюк М. М. Професійні компетенції фахівців рятувальної справи освітньо-кваліфікаційного рівня молодший спеціаліст. Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету : зб. наук. праць звітно-наук. конф. викладачів ун-у за 2013 рік, 4-6 лютого 2014 р. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. С. 190–192.
13. Євсюков О. Ф. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх офіцерів у навчальному процесі вищого військового навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2006. 172 с.
14. Коваль І. С. Взаємозв’язок готовності до ризику із мотивацією обрання професійної діяльності молодих рятувальників. Global Scientific Unity 2014 : the European Scientific and Practical Congress, Prague, Copenhagen : Published by order of the Scientific Presidium of the Council of the International Scientific Association «Science & Genesis», 2014. Vol. 4. С. 83–88.
15. Коваль І. С. Формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах. Львів, 2017. 295 с.
16. Коваль М. С. Формування індивідуального стилю професійного спілкування у майбутніх офіцерів пожежної охорони : дис. ...

канд. пед. наук : 13.00.04 / Вінницький державний педагогічний університет. Вінниця, 1998. 176 с.

17. Коваль М. С., Коваль І. С. Професійна компетентність майбутніх рятувальників в умовах пандемічних обмежень. Перспективи та інновації науки. 2022. №4(9). С. 13-22.

18. Кодекс цивільного захисту України.

19. Козяр М. М. Екстремальна-професійна підготовка до діяльності в надзвичайних ситуаціях : монографія. Львів : СПОЛОМ, 2004. 376 с.

20. Козяр М. М. Закономірності і принципи виховання у військових підрозділах. Наукові записки. Серія: “Педагогіка і психологія”. Вінниця, 2004. С. 417-424.

21. Козяр М. М. Морально-етичний аспект престижу пожежних-добровольців в єдиній системі забезпечення пожежної безпеки. Пожежна безпека. Львів: “Сполом”, 2001. С. 5-8.

22. Козяр М. М. Педагогічні основи виховання у курсантів вищих навчальних закладів системи МВС відповідального ставлення до виконання своїх обов’язків: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 1998. 172 с.

23. Козяр М. М. Професійна підготовка до діяльності в екстремальних умовах : навч. пос. Львів : ЛДУ БЖД, 2009. 220 с.

24. Козяр М. М. Шляхи підвищення ефективності психофізичної підготовки особового складу підрозділів органів внутрішніх справ України. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Збірник наукових праць. 2001. № 27. С. 10-14.

25. Козяр М. М., Шадрін А. А., Кочан І. М. Цивільний захист. Частина перша : Пожежно-рятувальна справа. Ілюстрований словник-довідник. Львів : Вид-во „Сполом”, 2006. 552 с.

26. Король В. М. Модель формування управлінської компетентності майбутніх офіцерів пожежної безпеки у процесі професійної підготовки. Педагогіка вищої та середньої школи. 2013. Вип. 37. С. 71–78.

27. Корольчук М. С. Психофізіологія працездатності корабельних спеціалістів в екстремальних умовах: Автореф. дис... докт. психол. наук: 19.00.02 / Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ, 1996. 33 с.

28. Крук С. І. Інституційний розвиток державного управління у сфері забезпечення національної безпеки України : дис. ... док. наук з держ. управл.: 25.00.05. Харків, 2019. 449 с.

29. Кусій М. І. Статистичний аналіз і моделювання діяльності підрозділів пожежно-рятувальної служби : методичний посібник. за заг. ред. доктора пед. наук, професора Козяра М.М. Львів : Вид-во СПОЛОМ, 2009. 100 с.

30. Миронець С. М., Тімченко О. В. Негативні психічні стани рятувальників в умовах надзвичайної ситуації : монографія. Київ : ТОВ «Вид-во «Консультант», 2008. 232 с.

31. Олійник Л. В., Коваль І. С. Дослідження професійної готовності випускників ЗВО із специфічними умовами навчання. зб. наук. праць “Військова освіта” Національного університету оборони України імені Івана Черняховського, м. Київ. 2023. № 1 (47). С. 199-207.

32. Парубок О. М. Дидактичні умови застосування ділових ігор у професійній підготовці фахівців пожежної безпеки : дис... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2003. 265 с.

33. Перелігіна Л. А., Приходько Ю. О. Психологічні чинники успішності професійної діяльності пожежних-рятувальників МНС України : монографія. Харків : НУЦЗУ, КП «Міська друкарня», 2012. 216 с.

34. Повстин О. В. Професійна підготовка майбутніх фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності: теорія та практика : монографія. Львів : ЗУКЦ, 2018. 498 с.

35. Покалюк В. М., Балицька А. А. Теоретичні засади адаптації до управлінської діяльності фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України. Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. Черкаси, 2008. Вип. 125. С. 115–119.

36. Постанова Кабінету Міністрів України № 368 від 24 березня 2004 року «Про затвердження Порядку класифікації надзвичайних ситуацій за їх рівнями».

37. Ратушний Р. Т. Ковальчук А. М., Петренко А. М., Баран Ю. С. Фізичне виховання – основа оперативно-рятувальних дій в надзвичайних ситуаціях : навч. посіб. Львів : ЛДУ БЖД, 2014. 188 с.

38. Садковий В. П. Державне управління в сфері формування освітніх стандартів підготовки фахівців цивільного захисту України : монографія. Харків : НУЦЗУ, КП “Міська друкарня”, 2013. 237 с.

39. Сировий В. В. та ін. Аналітичні розрахунки для обґрунтування оперативних дій пожежно-рятувальних підрозділів. Харків : «Основа», 1998. 123 с.

40. Снісаренко А. Г. Професіографічний аналіз діяльності начальників караулів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09. Академія пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля. Харків, 2011. 243 с.

41. Столяренко О. М. Екстремальна психопедагогіка: навчальний посібник. Львів : СПОЛОМ, 2002. 607 с.

42. Яремко Р. Я. Соціально-психологічні особливості розвитку професійної самореалізації майбутніх фахівців з пожежної безпеки : дис. ... канд. псих. наук : 19.00.05. Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Київ, 2022. 267 с.

43. Activités et Spécialités Opérationnelles // Nationale Supérieure des Officiers de Sapeurs-Pompiers [Електронний ресурс]. URL : <http://crd.ensosp.fr>.

44. Atkinson, J. Motivational determinants of risk-taking behavior. *Psychol. Rev.*, 1957. v. 64. P. 359–371.
45. Beck, U. *Risk Society and the Provident State. Risk, Environment and Modernity*. London : SAGE Publications, 1996. P. 27–43.
46. Formation // Le site officiel Pompiers.fr [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pompiers.fr>
47. Gjlebiewski J. Podrecnik menadzera programow kryzysowych. Krakow, 2003. 332 p.
48. Heim, H. *Individuelle Risikobereitschaft und Unfallneigung*. Bundesinstitut fur Arbeitsschutz. Koblenz, 1971. 78 p.
49. Lai J. C. Chan R. K. Luk C. L. Department of Applied Social Studies, City University of Hong Kong, Unemployment and psychological health among Hong Kong Chinese women. *Psychological Reports*. 81(2) : 499-505, 1997 Oct.
50. Luhmann, N. *Risk: A Sociological Theory*. Berlin – New York: Walter de Gruyter. 1993. 342 p.
51. Karney J. E. *Psychopedagogika pracy. Wybrane zagadnienia z psychologii i pedagogiki pracy*. Wydawnictwo Akademickie «Żak», 2007. 449 s.
52. Richtlinien für die Auswahl und Einstellung von Bewerberinnen und Bewerbern nach § 12 BPolLV für den mittleren Polizeivollzugsdienst in der Bundespolizei. Berlin, 2007. 25 p.
53. Struktura wydziału // Oficjalna strona Szkoła Główna Służby Pożarniczej [Електронний ресурс]. URL : <https://www.sgsp.edu.pl/wibp>.
54. Szkoła Główna Służby Pożarniczej [website]. URL: <https://www.sgsp.edu.pl/uczelnia>.
55. Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa [website]. URL: <https://www.wsb.net.pl/uczelnia/odpowiedzialnosc-wizja-misja>.

РОЗДІЛ 5

ДИДАКТИКА В ХОДІ ПРОФЕСІЙНО-ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ

Колись давно старий індіанець відкрив своєму онуку одну життєву істину.

– У кожній людині йде боротьба, дуже схожа на боротьбу двох вовків. Один вовк уособлює зло – заздрість, ревності, жаль, егоїзм, амбіції, неправду... Інший вовк уособлює добро – мир, любов, надію, істину, доброту, вірність...

Маленький індіанець, який перейнявся до глибини душі словами діда, на кілька хвилин задумався, а потім запитав:

– А який вовк наприкінці перемагає?

Старий індіанець ледь помітно посміхнувся і відповів:

– Завжди перемагає той вовк, котрого ти годуєш.

5.1. Сутність і загальна характеристика дидактичного процесу в ході професійно-екстремальної підготовки

Дидактика в педагогічному процесі професійно-екстремальної підготовки займає провідне місце. Власне теоретичні основи організації процесу навчання, його закономірності, принципи, форми, методи, зміст, засоби та інше вивчає дидактика як галузь педагогіки.

Основними категоріями дидактики є: *навчання, викладання, учіння, знання, вміння, навички, компетентності, а також мета, зміст, організація, види, форми, методи, засоби, результати навчання.*

Дидактика як наука вивчає закономірності, що діють у сфері її предмета, аналізує залежності, які обумовлюють хід і результати процесу навчання, визначає методи, організаційні форми і засоби, що забезпечують реалізацію запланованих цілей і завдань. Завдяки цьому вона охоплює такі напрями:

- зміст (теорію) навчання;
- методичку (методи, технології) навчання;
- організацію навчання;
- пізнавальні можливості об'єктів навчання.

пізнавальних дій, формуванню критично-рефлексійного стилю роздумів, критичної самостійності.

У різних ланках цієї системи повинна реалізовуватися формула: вчимо майбутніх фахівців з НС не лише тому, що є правильним, але і тому, як запобігти формуванню невірних, спотворених знань та уявлен. Тому в різних формах навчальної роботи з майбутніми фахівцями з НС мають бути наявними чинники, які орієнтують і на те, які поняття, і яким чином слід формувати в них, і на те, яким невірним, формальним, спотвореним уявленням слід запобігти. Мова йде про те, вплив яких чинників на явище слід позначити як суттєві, а яких – як таких, що необґрунтовано спотворюють розуміння ситуації.

Запитання та завдання для самоконтролю:

- 1. Що становить собою дидактика професійно-екстремальної підготовки?*
- 2. Розкрийте основні категорії дидактики професійно-екстремальної підготовки.*
- 3. Які головні напрями охоплює дидактика професійно-екстремальної підготовки?*
- 4. Розкрийте завдання, які розв'язує дидактика професійно-екстремальної підготовки?*
- 5. Охарактеризуйте основні ознаки навчального процесу в ЗВО, що підпорядковуються ДСНС України.*
- 6. Розкрийте головні компоненти навчального процесу в ЗВО ДСНС України.*
- 7. Розкрийте суб'єктно-об'єктні відносини у ЗВО ДСНС України.*
- 8. Охарактеризуйте цільовий компонент навчання у ЗВО ДСНС України.*
- 9. Яка роль стимулюючо-мотиваційного компоненту в навчанні фахівців з НС?*
- 10. Які вимоги висуваються до відбору змісту навчання фахівців з НС?*
- 11. Яка роль пізнавально-управлінського компоненту в навчанні фахівців з НС?*
- 12. У чому полягає операційно-діяльнісний компонент у навчанні фахівців з НС?*
- 13. Як виявляється контрольню-регулюючий компонент у навчанні фахівців з НС?*

14. У чому полягає аналітико-результативний компонент у навчанні фахівців з НС?
15. Розкрийте функції дидактики професійно-екстремальної підготовки.
16. Охарактеризуйте діяльність суб'єктів навчання.
17. Яким чином здійснюється процес оволодіння знаннями та формування умінь, навичок і компетентностей у ході дидактичного процесу?
18. Охарактеризуйте діяльність об'єктів навчання.
19. Розкрийте складові учіння.
20. Які особливості взаємодії суб'єктів і об'єктів навчання у ЗВО ДСНС України?
21. Розкрийте закономірності навчання у ході професійно-екстремальної підготовки.
22. Яка система принципів навчання має місце в підготовці фахівців з НС у ЗВО ДСНС України?
23. Розкрийте кожен принцип навчання у вищій школі та вимоги щодо його реалізації.
24. Що розуміють під змістом навчання?
25. Які вимоги висуваються до змісту навчання фахівців з НС?
26. Чим обумовлюється зміст навчання?
27. В чому знаходить своє втілення зміст навчання?
28. Яким вимогам має відповідати добір змісту навчання фахівців з НС?
29. За якими принципами, на основі чого відбирається навчальний матеріал для професійно-екстремальної підготовки фахівців з НС?
30. У чому полягає теорія комплексної побудови змісту навчання?
31. Які загальні принципи формування змісту освіти?
32. Розкрийте конкретно-методичні принципи навчання фахівців з НС.
33. У чому полягає організація навчання у ЗВО?
34. Як здійснюється управління навчальним процесом фахівців з НС?
35. Які завдання стоять перед суб'єктами навчання у процесі управління навчанням фахівців з НС?
36. Розкрийте управління навчанням фахівців з НС як інформаційного процесу.
37. Як здійснюється зворотній зв'язок у процесі управління навчанням фахівців з НС у ЗВО?
38. Що розуміють під пізнавальними можливостями фахівця з НС?
39. Які особливості відчуття і сприймання фахівців з НС впливають на засвоєння навчального матеріалу?

40. *Що становить собою пізнавальна діяльність фахівця з НС?*
41. *Які особливості запам'ятовування, забування й відтворення навчального матеріалу?*
42. *Яким чином виявляється розумова діяльність фахівців з НС?*
43. *Охарактеризуйте наочно-дійове, наочно-образне і словесно-логічне мислення фахівця з НС.*
44. *В яких формах робляться висновки в ході навчальних занять?*
45. *Які шляхи розвитку мислення у фахівців з НС у ході навчальних занять?*
46. *Розкрийте мотиваційну основу пізнавальної діяльності фахівців з НС.*
47. *На яких положеннях формується пізнавальна мотивація фахівців з НС?*
48. *У чому виявляється пізнавальна недостатність фахівців з НС?*
49. *Яким чином можна подолати пізнавальну недостатність?*
50. *Охарактеризуйте пізнавальні бар'єри, які виникають у фахівців з НС у ході навчання.*
51. *У чому виявляється змістовна коректність і змістовна насиченість навчальної інформації?*

Рекомендована література:

1. Биков В. Ю. Методичні системи сучасних інформаційно-освітніх технологій. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. праць. Харків: НТУ "ХП", 2002. Вип. 3. С. 73-82.
2. Бикова О. В. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх офіцерів пожежної охорони: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. / Інститут вищої освіти АПН України. Київ, 2001. 21 с.
3. Бондар В. І. Теоретичні основи і технології педагогічного аналізу: управлінський аспект : навч. посібник. Київ : 1996. 67 с.
4. Бондар В. І. Дидактика : підручник. Київ : Либідь, 2005. 264 с.
5. Варій М. Й., Козяр М. М., Коваль М. С. Військова психологія і педагогіка : навчальний посібник. Львів : "Сполом", 2003. 624 с.
6. Варій М. Й., Ортинський В. Л. Основи психології і педагогіки : підручник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. 548 с.
7. Ващенко Г. Г. Загальні методи навчання : підручник для педагогів. Київ : Укр. вид., 1997. 496 с.
8. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : методичний посібник для студентів магістратури. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 316 с.
9. Власова О. І. Педагогічна психологія : підручник. Київ : 2013. 480 с.

10. Вовчата Н. Я. Організаційно-педагогічні умови професійної підготовки фахівців пожежно-рятувальної служби : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2010. 274 с.
11. Галузяк В. М., Сметанський М. І., Шахов В. І. Педагогіка : навчальний посібник / 3-є вид., випр. і доп. Вінниця : ДП «Державна картографічна фабрика», 2006. 400 с.
12. Голованівський І. Педагогічна психологія : навч. посіб. для студ. вузів. К. : Вид-во "Аконіт", 2003. 388с.
13. Гончаренко С. У. Методика як наука. Київ : Науковий світ, 2000. 71 с.
14. Гуревич Р. Наступність цілей і змісту професійного навчання // Професійно-технічна освіта. 2002. № 2. С. 310-314.
15. Гуревич Р. С. Теоретичні та методичні основи організації навчання у професійно-технічних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-р пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Київ : 1999. 33 с.
16. Гуревич Р., Коломієць А. Професійна спрямованість як принцип навчання у професійно-технічних навчальних закладах. Професійно спрямоване навчання і виховання особистості : зб. наук. праць. Львів : ЛДУБЖД, 2006. С. 49-63.
17. Гуревич Р. С. Теоретичні та методичні основи організації навчання у професійно-технічних закладах : монографія. Київ : Вища школа, 1998. 229 с.
18. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
19. Євсюков О. Ф. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх офіцерів у навчальному процесі вищого військового навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2006. 172 с.
20. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII у редакції № 2745-VIII від 06.06.2019.
21. Занюк С. С. Психологія мотивації : навч. посіб. Київ : Либідь, 2002. 304 с.
22. Зязюн І. А. Педагогічна психологія чи психологічна педагогіка?! Естетика і етика педагогічної дії. 2012. № 3. С. 20-37.
23. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : наук.-метод. посіб. Київ : МАУП, 2000. 312с.
24. Зязюн І. А., Крамущенко Л. В., Кривонос У. Ф. та ін. Педагогічна майстерність : підручник. Київ : Вища шк., 1997. 349 с.
25. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії: навчальний посібник. Київ : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. 302 с.

26. Коваль І. С. Формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах. Львів, 2017. 294 с.
27. Коваль М. С. Формування індивідуального стилю професійного спілкування у майбутніх офіцерів пожежної охорони : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Вінницький державний педагогічний університет. Вінниця, 1998. 176 с.
28. Коваль М. С., Коваль І. С. Основні принципи професійної підготовки майбутніх рятувальників. Військова освіта №2(44) Національний університет оборони України імені Івана Черняховського, м. Київ, 2021. С. 100-107.
29. Козяр М. М. Екстремальна-професійна підготовка до діяльності в надзвичайних ситуаціях : монографія. Львів : СПОЛОМ, 2004. 376 с.
30. Козяр М. М. Професійна підготовка до діяльності в екстремальних умовах : навч. пос. Львів : ЛДУ БЖД, 2009. 220 с.
31. Козяр М. М. Складові професійного становлення. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2002. С. 176-179.
32. Козяр М. М. Шляхи підвищення ефективності психофізичної підготовки особового складу підрозділів органів внутрішніх справ України. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Збірник наукових праць. 2001. № 27. С. 10-14.
33. Козяр М. М., Білінський Б. О. Оптимізація пожежно-тактичних занять з точки зору зменшення рівня службового травматизму. Пожежна безпека: Збірник наукових праць. 2001. № 1. С. 71-73.
34. Козяр М. М., Коваль М. С. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Знання, 2013. 327 с.
35. Козяр М. М., Шадрін А. А., Кочан І. М. Цивільний захист. Частина перша : Пожежно-рятувальна справа. Ілюстрований словник-довідник. Львів : Вид-во „Сполом”, 2006. 552 с.
36. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004. 112 с.
37. Кришталь А. О. Педагогічні умови застосування технології проектного навчання у підготовці майбутніх фахівців з пожежної безпеки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2014. 21 с.
38. Крук С. І. Формування толерантності в особового складу підрозділів з надзвичайних ситуацій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2011. 21 с.
39. Курлянд З. Н., Хмелюк Р. І., Семенова А. В. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2005. 399 с.

40. Нагаєв В. М. Методика викладання у вищій школі : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 232 с.
41. Немеш Н. В. Методи навчання у вищій школі. URL : <http://www.socwd.uzhorod.ua/Herald/herald3/28/htm/30.01.07>.
42. Ничкало Н. Г. Трансформація професійно-технічної освіти України : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2008. 200 с.
43. Ничкало Н. Г. Неперервна професійна освіта як філософська та педагогічна категорія. Неперервна професійна освіта: теорія і практика. 2001. Вип. 1. С.9-22.
44. Нісімчук А. С., Падалка О. С., Шпак О. Т. Сучасні педагогічні технології: навч. посіб. Київ : Видавництво центр «Просвіта», Пошуково-видав. агентство «Книга Пам'яті України», 2000. 368 с.
45. Організація навчального процесу у навчальних закладах / упоряд. О. В. Ситяшенко. Київ : Задруга, 2004. 338 с.
46. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : підручник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. 500 с.
47. Освітні технології : навчально-методичний посібник / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; За заг. ред. О. М. Пехоти. Київ : А.С.К., 2001. 256 с.
48. Падалка О. С., Нісімчук А. С., Смолюк І. О., Шпак О. Т. Педагогічні технології : навч. посібник для вузів. Київ : «Укр. енциклопедія», 1995. 253 с.
49. Парубок О. М. Дидактичні умови застосування ділових ігор у професійній підготовці фахівців пожежної безпеки : дис... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2003. 265 с.
50. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / за ред. З. Н. Курлянд. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2005. 399 с.
51. Педагогічна майстерність підручник для вищих педагог. навч. закладів / За ред. І. А. Зязюна. Київ : «Вища школа», 1997. 349 с.
52. Педагогічні технології у неперервній освіті : монографія / за ред. С. О. Сисоєвої. Київ : «ВІПОЛ», 2001. 502 с.
53. Перспективні освітні технології: наук.-метод. посібник / за ред. Г.С. Сазоненко. Київ : Гопак. 2000. 560 с.
54. Пехота О. М., Кіктенко А. З., Любарська О. М. та ін. Освітні технології : навч.-метод. посіб. Київ : А.С.К., 2001. 256 с.
55. Повстин О. В. Професійна підготовка майбутніх фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності: теорія та практика : монографія. Львів : ЗУКЦ, 2018. 498 с.
56. Подмазін С. І. Особистісно-орієнтований освітній процес. Принципи. Технології. Педагогіка і психологія. 997. № 2. С. 37-43.
57. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи : підручник. 2-е вид. Київ : Каравела, 2008. 352 с.

58. Постанова Кабінету Міністрів України № 368 від 24 березня 2004 року «Про затвердження Порядку класифікації надзвичайних ситуацій за їх рівнями».

59. Рак Ю. П. Інформаційні технології як засіб реалізації інноваційних процесів при підготовці сучасного фахівця з аварійно-рятувальних робіт. Освіта регіону. 2010. № 3. С. 215–220.

60. Ратушний Р. Т., Ковальчук А. М., Петренко А. М., Баран Ю. С. Фізичне виховання – основа оперативно-рятувальних дій в надзвичайних ситуаціях : навч. посіб. Львів : ЛДУ БЖД, 2014. 188 с.

61. Садковий В. П. Державне управління в сфері формування освітніх стандартів підготовки фахівців цивільного захисту України : монографія. Харків : НУЦЗУ, КП “Міська друкарня”, 2013. 237 с.

62. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності : навч. посіб. Київ : Вища шк., 2004. 335 с.

63. Семиченко В. А., Галус О. М., Зданевич Л. В. Теоретичні та методичні основи професійного самовиховання студентів вузу / за заг. ред. В. А. Семиченко. Хмельницький: ХПП, 2001. 253 с.

64. Сисоева С. О. Концепція педагогічної технології. Педагогічний процес: теорія і практика. Вип. 2. 2002. С. 105-113.

65. Сисоева С. О. та ін. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті: монографія. Київ : ВІПОЛ, 2001. 502 с.

66. Сисоева С. О. Основи педагогічної творчості : підручник. Київ : Міленіум, 2006. 346 с.

67. Сікорський П. І. Кредитно-модульна технологія навчання : навч. посіб. Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2004. 127 с.

68. Сікорський П. І. Теорія і методика диференційованого навчання. Львів : “СПОЛОМ”, 2000. 421 с.

69. Скрипченко О. В., Падалка О. С., Скрипченко Л. О. Психолого-педагогічні основи навчання: навчальний посібник для викладачів психології і педагогіки, аспірантів, студентів педагогічних навчальних закладів та курсантів військових училищ . Київ : Український Центр духовної культури, 2003. 328 с.

70. Столяренко О. М. Екстремальна психопедагогіка: навчальний посібник. Львів : СПОЛОМ, 2002. 607 с.

71. Струєва А. А. Порівняльна педагогіка : навч. посібник. 2-е вид., стер. Суми : ВТД "Університетська книга", 2004. 320 с.

72. Туркот Т. І. Психологія і педагогіка вищої школи в запитаннях і відповідях : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2011. 516 с.

73. Чарнецькі К. Теоретико-методологічні основи професійного розвитку людини. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2001. № 1. С. 142-157.

74. Щербань П. М. Прикладна педагогіка : навч.-метод. посіб. К. : Вища шк., 2002. 215 с.

75. Ягупов В. В. Загальнодидактичні основи навчання військовослужбовців строкової служби Збройних сил України: 13.00.04. / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. Дисертація... докт. пед. наук. 636 с.

РОЗДІЛ 6

ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ТА ВИДИ НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ

Завоювання світу.

Кажуть, що того дня, коли Олександр Македонський став повелителем світу, він закрився в кімнаті і плакав.

Його воєначальники були стурбовані. Що трапилося? Вони ніколи не бачили, щоб він плакав. Не такою він був людиною. Вони були з ним у різних ситуаціях: коли життя наражалося на велику небезпеку, коли смерть була дуже близька, але ніхто не помічав на його обличчі слідів відчаю і безнадійності. Він був прикладом мужності. Що ж тепер трапилося з ним, тепер, коли він переміг, коли світ завойований?

Вони постукали, ввійшли і запитали:

– Що трапилося, чому ти плачеш?

Він відповів:

– Тепер, коли я переміг, я зрозумів, що програв. Зараз я знаходжуся в тому ж місці, де й був, коли затіяв це безглузде завойовання світу. Це зрозуміло мені тільки тепер, тому що раніше у мене була мета. Зараз мені нікуди рухатися, вже немає чого завойовувати. Я відчуваю всередині себе страшний пустку. Я програв.

Історична притча.

6.1. Форми організації освітнього процесу: сутність і розуміння

Одним з елементів педагогічної системи є форми організації освітнього процесу. Ця категорія позначає зовнішню сторону педагогічного процесу, яка визначає коли, де, хто і як навчається. Якщо принципи навчання говорять, чому треба так навчати, методи пояснюють суть навчальної взаємодії, то форми визначають, як у реальних умовах організувати навчання.

Латинське слово *forma* означає зовнішній вид, зовнішній обрис. У філософії поняття “форма” розглядається як

цьому оцінюють за швидкістю й точністю. У деяких науково-педагогічних (педагогічних) працівників існує упередження проти тестів. Навряд чи це виправдано і, швидше за все, визначається їх слабким знайомством з таким методом. Через відсутність літератури з тестування науково-педагогічних працівникам часто доводиться розробляти тести самим.

Безумовно, у ЗВО ДСНУ України існує встановлений порядок виконання контролю, який визначений директивами, наказами, спеціальними інструкціями, порадами й методичними вказівками.

Запитання та завдання для самоконтролю:

1. Розкрийте значення поняття «форми організації навчання».
2. Назвіть групи організаційних форм навчання.
3. Які основні види навчальних занять у закладах вищої освіти?
4. Розкрийте лекцію як вид навчального заняття.
5. Які типи лекцій розрізняють залежно від дидактичних цілей і місця в навчальному процесі?
6. Розкрийте та охарактеризуйте види лекцій.
7. Які роль і місце лекції у вищій школі?
8. Розкрийте вимоги до підготовки і читання лекцій.
9. Яких правил повинен дотримуватися лектор?
10. Розкрийте логіко-педагогічний план лекції.
11. Які особливості читання лекції студентам різних курсів?
12. Які проблемні аспекти виникають у ході лекційного заняття?
13. Яка дидактична мета семінару?
14. Які види семінарів наявні у вищій школі?
15. Розкрийте методику проведення семінарського заняття.
16. Яка дидактична мета практичного заняття?
17. Розкрийте методику проведення практичного заняття?
18. Яка дидактична мета лабораторного заняття?
19. Розкрийте методику проведення лабораторного заняття.
20. У чому полягає сутність індивідуальних занять у вищій школі?
21. Які роль і місце консультації у навчанні здобувачів освіти?
22. Розкрийте види ігрових навчальних занять.
23. Які методи застосовуються у ході ігрових навчальних занять?
24. Як класифікують ділові ігри?
25. Яке місце у навчанні здобувачів вищої освіти займає соціально-психологічний тренінг як вид навчальних занять?
26. Яка дидактична мета практичної підготовки?

27. *Який зміст практичної підготовки здобувачів вищої освіти?*
28. *Які практичні заходи відносяться до групи організаційних форм практичної підготовки здобувачів вищої освіти?*
29. *Яка дидактична мета контрольних заходів?*
30. *Які функції контролю?*
31. *Розкрийте принципи організації педагогічного контролю.*
32. *Охарактеризуйте види контролю.*

Рекомендована література:

1. Биков В. Ю. Методичні системи сучасних інформаційно-освітніх технологій. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. праць. Харків: НТУ "ХПГ", 2002. Вип. 3. С. 73-82.
2. Бикова О. В. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх офіцерів пожежної охорони: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. / Інститут вищої освіти АПН України. Київ, 2001. 21 с.
3. Бондар В. І. Теоретичні основи і технології педагогічного аналізу: управлінський аспект : навч. посібник. Київ : 1996. 67 с.
4. Бондар В. І. Дидактика : підручник. Київ : Либідь, 2005. 264 с.
5. Варій М. Й., Козяр М. М., Коваль М. С. Військова психологія і педагогіка : навчальний посібник. Львів : "Сполом", 2003. 624 с.
6. Варій М. Й., Ортинський В. Л. Основи психології і педагогіки : підручник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. 548 с.
7. Ващенко Г. Г. Загальні методи навчання : підручник для педагогів. Київ : Укр. вид., 1997. 496 с.
8. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : методичний посібник для студентів магістратури. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 316 с.
9. Власова О. І. Педагогічна психологія : підручник. Київ : 2013. 480 с.
10. Вовчача Н. Я. Організаційно-педагогічні умови професійної підготовки фахівців пожежно-рятувальної служби : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2010. 274 с.
11. Галузяк В. М., Сметанський М. І., Шахов В. І. Педагогіка : навчальний посібник / 3-є вид., випр. і доп. Вінниця : ДП «Державна картографічна фабрика», 2006. 400 с.
12. Голованівський І. Педагогічна психологія : навч. посіб. для студ. вузів. К. : Вид-во "Аконіт", 2003. 388с.
13. Гончаренко С. У. Методика як наука. Київ : Науковий світ, 2000. 71 с.
14. Гуревич Р. Наступність цілей і змісту професійного навчання // Професійно-технічна освіта. 2002. № 2. С. 310-314.

15. Гуревич Р. С. Теоретичні та методичні основи організації навчання у професійно-технічних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-р пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Київ : 1999. 33 с.
16. Гуревич Р., Коломієць А. Професійна спрямованість як принцип навчання у професійно-технічних навчальних закладах. Професійно спрямоване навчання і виховання особистості : зб. наук. праць. Львів : ЛДУБЖД, 2006. С. 49-63.
17. Гуревич Р. С. Теоретичні та методичні основи організації навчання у професійно-технічних закладах : монографія. Київ : Вища школа, 1998. 229 с.
18. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
19. Євсюков О. Ф. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх офіцерів у навчальному процесі вищого військового навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2006. 172 с.
20. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII у редакції № 2745-VIII від 06.06.2019.
21. Занюк С. С. Психологія мотивації : навч. посіб. Київ : Либідь, 2002. 304 с.
22. Зязюн І. А. Педагогічна психологія чи психологічна педагогіка?! Естетика і етика педагогічної дії. 2012. № 3. С. 20-37.
23. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : наук.-метод. посіб. Київ : МАУП, 2000. 312с.
24. Зязюн І. А., Крамущенко Л. В., Кривонос У. Ф. та ін. Педагогічна майстерність : підручник. Київ : Вища шк., 1997. 349 с.
25. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії : навчальний посібник. Київ : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. 302 с.
26. Коваль І. С. Модель формування готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах. Моделювання педагогічного процесу та психологічного супроводу підготовки фахівців ризиконебезпечних та інших професій : монографія / за ред. М.С. Ковалю, А.В. Литвина. Львів : ЛДУБЖД, 2023. С. 319-329.
27. Коваль І. С. Тренінг психологічної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах : посібник. Львів : ЛДУБЖД, 2016. 160 с.
28. Коваль І. С. Тренінг формування психологічної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах. Проблеми екстремальної та кризової психології. 2015. № 18. С. 97–104.

29. Коваль І. С. Формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах. Львів, 2017. 295 с.
30. Коваль М. С. Формування індивідуального стилю професійного спілкування у майбутніх офіцерів пожежної охорони : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Вінницький державний педагогічний університет. Вінниця, 1998. 176 с.
31. Коваль М. С., Коваль І. С. Професійно-психологічний супровід рятувальників в умовах ризику: навчально-методичний посібник з організації та проведення тренінгу. Львів : ЛДУ БЖД, 2022. 252 с.
32. Козяр М. М. Екстремальна-професійна підготовка до діяльності в надзвичайних ситуаціях : монографія. Львів : СПОЛОМ, 2004. 376 с.
33. Козяр М. М. Професійна підготовка до діяльності в екстремальних умовах : навч. пос. Львів : ЛДУ БЖД, 2009. 220 с.
34. Козяр М. М. Складові професійного становлення / Збірник наукових праць “Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми”. Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2002. С. 176-179.
35. Козяр М. М. Шляхи підвищення ефективності психофізичної підготовки особового складу підрозділів органів внутрішніх справ України. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Збірник наукових праць. 2001. № 27. С. 10-14.
36. Козяр М. М., Білінський Б. О. Оптимізація пожежно-тактичних занять з точки зору зменшення рівня службового травматизму. Пожежна безпека: Збірник наукових праць. 2001. № 1. С. 71-73.
37. Козяр М. М., Коваль І. С. Структурно-компонентна модель формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах. Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. 2017. № 15. С. 194–198.
38. Козяр М. М., Коваль М. С. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Знання, 2013. 327 с.
39. Козяр М. М., Шадрін А. А., Кочан І. М. Цивільний захист. Частина перша: Пожежно-рятувальна справа. Ілюстрований словник-довідник. Львів : Вид-во „Сполом”, 2006. 552 с.
40. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004. 112 с.
41. Криштал А. О. Педагогічні умови застосування технології проектного навчання у підготовці майбутніх фахівців з пожежної безпеки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2014. 21 с.
42. Крук С. І. Інституційний розвиток державного управління у сфері забезпечення національної безпеки України : дис. ... док. наук з держ. управл.: 25.00.05. Харків, 2019. 449 с.

43. Курлянд З. Н., Хмелюк Р. І., Семенова А. В. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2005. 399 с.
44. Нагаєв В. М. Методика викладання у вищій школі : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 232 с.
45. Немеш Н. В. Методи навчання у вищій школі. URL : <http://www.socwd.uzhorod.ua/Herald/herald3/28/hm/30.01.07>.
46. Ничкало Н. Г. Трансформація професійно-технічної освіти України : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2008. 200 с.
47. Ничкало Н. Г. Неперервна професійна освіта як філософська та педагогічна категорія. Неперервна професійна освіта: теорія і практика. 2001. Вип. 1. С. 9-22.
48. Нісімчук А. С., Падалка О. С., Шпак О. Т. Сучасні педагогічні технології: навч. посіб. Київ : Видавництво центр «Просвіта», Пошуково-видав. агентство «Книга Пам'яті України», 2000. 368 с.
49. Організація навчального процесу у навчальних закладах / упоряд. О. В. Ситяшенко. Київ : Задруга, 2004. 338 с.
50. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : підручник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. 500 с.
51. Освітні технології : навчально-методичний посібник / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; за заг. ред. О. М. Пехоти. Київ : А.С.К., 2001. 256 с.
52. Падалка О. С., Нісімчук А. С., Смолюк І. О., Шпак О. Т. Педагогічні технології : навч. посібник для вузів. Київ : «Укр. енциклопедія», 1995. 253 с.
53. Парубок О. М. Дидактичні умови застосування ділових ігор у професійній підготовці фахівців пожежної безпеки : дис... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2003. 265 с.
54. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / за ред. З. Н. Курлянд. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2005. 399 с.
55. Педагогічна майстерність підручник для вищих педагог. навч. закладів / за ред. І. А. Зязюна. Київ : «Вища школа», 1997. 349 с.
56. Педагогічні технології у неперервній освіті : монографія / за ред. С. О. Сисоєвої. Київ : «ВПОЛ», 2001. 502 с.
57. Перспективні освітні технології: наук.-метод. посібник / за ред. Г. С. Сазоненко. Київ : Гопак. 2000. 560 с.
58. Пехота О. М., Кіктенко А. З., Любарська О. М. та ін. Освітні технології : навч.-метод. посіб. Київ : А.С.К., 2001. 256 с.
59. Повстин О. В. Професійна підготовка майбутніх фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності: теорія та практика : монографія. Львів : ЗУКЦ, 2018. 498 с.
60. Подмазін С. І. Особистісно-орієнтований освітній процес. Принципи. Технології. Педагогіка і психологія. 997. № 2. С. 37-43.

61. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи : підручник. 2-е вид. Київ : Каравела, 2008. 352 с.
62. Постанова Кабінету Міністрів України № 368 від 24 березня 2004 року «Про затвердження Порядку класифікації надзвичайних ситуацій за їх рівнями».
63. Рак Ю. П. Інформаційні технології як засіб реалізації інноваційних процесів при підготовці сучасного фахівця з аварійно-рятувальних робіт. Освіта регіону. 2010. № 3. С. 215–220.
64. Ратушний Р. Т. Ковальчук А. М., Петренко А. М., Баран Ю. С. Фізичне виховання – основа оперативно-рятувальних дій в надзвичайних ситуаціях : навч. посіб. Львів : ЛДУ БЖД, 2014. 188 с.
65. Садковий В. П. Державне управління в сфері формування освітніх стандартів підготовки фахівців цивільного захисту України : монографія. Харків : НУЦЗУ, КП “Міська друкарня”, 2013. 237 с.
66. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності : навч. посіб. Київ : Вища шк., 2004. 335 с.
67. Семиченко В. А., Галус О. М., Зданевич Л. В. Теоретичні та методичні основи професійного самовиховання студентів вузу / за заг. ред. В. А. Семиченко. Хмельницький: ХПП, 2001. 253 с.
68. Сисоева С. О. Концепція педагогічної технології. Педагогічний процес: теорія і практика. Вип. 2. 2002. С. 105-113.
69. Сисоева С. О. та ін. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті: монографія. Київ : ВПЮЛ, 2001. 502 с.
70. Сисоева С. О. Основи педагогічної творчості : підручник. Київ : Міленіум, 2006. 346 с.
71. Сікорський П. І. Кредитно-модульна технологія навчання : навч. посіб. Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2004. 127 с.
72. Сікорський П. І. Теорія і методика диференційованого навчання. Львів : “СПОЛОМ”, 2000. 421 с.
73. Скрипченко О. В., Падалка О. С., Скрипченко Л. О. Психолого-педагогічні основи навчання: навчальний посібник для викладачів психології і педагогіки, аспірантів, студентів педагогічних навчальних закладів та курсантів військових училищ . Київ : Український Центр духовної культури, 2003. 328 с.
74. Столяренко О. М. Екстремальна психопедагогіка: навчальний посібник. Львів : СПОЛОМ, 2002. 607 с.
75. Струєва А. А. Порівняльна педагогіка : навч. посібник. 2-е вид., стер. Суми : ВТД "Університетська книга", 2004. 320 с.
76. Туркот Т. І. Психологія і педагогіка вищої школи в запитаннях і відповідях : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2011. 516 с.

-
77. Чарнецькі К. Теоретико-методологічні основи професійного розвитку людини. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2001. № 1. С. 142-157.
78. Шмаков О. М. Словник офіцера внутрішніх військ з воєннаукових питань. Харків : Військ. Ін.-т ВВ МВС України, 2005. – 362 с.
79. Щербань П. М. Прикладна педагогіка : навч.-метод. посіб. К. : Вища шк., 2002. 215 с.
80. Ягупов В. В. Загальнодидактичні основи навчання військовослужбовців строкової служби Збройних сил України: 13.00.04. / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. дисертація... докт. пед. наук. 636 с.

РОЗДІЛ 7

ВИХОВАННЯ У ХОДІ ПРОФЕСІЙНО-ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ

Жив був юнак з поганим характером. Батько дав йому повний мішок цвяхів і сказав забивати один цвях у ворота саду кожен раз, коли той втратить терпіння або посвариться з кимось. Першого дня він забив тридцять сім цвяхів у ворота саду. Наступного дня навчився контролювати кількість забитих цвяхів, зменшуючи її з дня в день. Зрозумівши, що простіше контролювати себе, ніж забивати цвяхи.

Нарешті, наступив день, коли юнак не забив жодного цвяха у ворота саду. Прийшов він до батька і сказав йому цю новину. Тоді батько наказав юнаку виїмати один цвях з воріт кожен раз, коли той не втратить терпіння.

Настав той день, коли юнак зміг сказати батькові, що витягнув всі цвяхи. Батько підвів сина до садових воріт і промовив: «Сину, ти чудово себе вів, але подивись, скільки дірок залишилось у воротах. Ніколи вони вже не будуть такими, як раніше». Коли ти з кимось сварився і говориш йому неприємні речі, то залишаєш йому рани, як у тих воротах. Можеш встромити в людину ніж, і потім витягнути його, але завжди залишається рана. І буде неважливо, скільки разів ти попросиш пробачення. Рана залишається. Рана, нанесена словами, спричиняє такий же біль, як і фізична.

Історична притча

7.1. Розуміння виховання

У психопедагогіці, як і в педагогіці, виховання не має однозначного тлумачення. Його розуміють як: 1) передачу досвіду старших поколінь підростаючому (прирівнюється до соціалізації); 2) процес керування розвитком особистості; 3) створення умов для саморозвитку особистості; 4) формування світогляду та якостей, необхідних вихователю (державі, суспільству, організації, партії, батькам тощо).

стверджували, що сьогодення виховання повинне обходитися без покарань.

Проте метод покарання існує в різних формах, особливо серед здобувачів вищої освіти – курсантів. Неприпустиме запізніле покарання. При організації методів покарання й заохочення важлива не стільки форма вираження вихователем свого невдоволення вчинком здобувача вищої освіти або задоволення ним, скільки функціонально-динамічна сутність методу, тобто ті переживання, які викликали в здобувача вищої освіти дії командира, начальника та ін. в ситуації заохочення або покарання.

Розглянуті нами методи виховання, безперечно, не вичерпують усього їхнього різноманіття, проте дають можливість нам педагогічно грамотно виконувати індивідуальні завдання виховної діяльності, точно інструментувати виховну взаємодію в цілісному педагогічному процесі у ЗВО.

Запитання та завдання для самоконтролю:

1. *Як розуміть виховання?*
2. *Яка мета виховання?*
3. *У чому полягає соціальна функція виховання?*
4. *У чому виявляється професійна функція виховання?*
5. *Розкрийте виховання у процесі професійно-екстремальної підготовки.*
6. *За якими напрямми здійснюється виховна діяльність у ЗВО?*
7. *Охарактеризуйте майбутнього фахівця з НС як об'єкта виховання.*
8. *Охарактеризуйте науково-педагогічного (педагогічного) працівника як суб'єкта виховання.*
9. *Яким чином суспільна дійсність і педагогічне середовище ЗВО впливають на виховання фахівців з НС?*
10. *Які особливості адаптації здобувачів вищої освіти у ЗВО?*
11. *Розкрийте особливості педагогічної взаємодії науково-педагогічних (педагогічних) працівників зі здобувачами вищої освіти (курсантами, студентами).*
12. *Охарактеризуйте основні форми педагогічної взаємодії суб'єктів та об'єктів виховання в умовах ЗВО.*
13. *Які професійні психологічні якості важливо проявляти суб'єктам виховання в умовах ЗВО.*

14. Яка психологічна структура стосунків суб'єктів та об'єктів виховання, які виникли у виховній ситуації в умовах ЗВО?

15. Розкрийте кожну закономірність процесу виховання майбутніх фахівців з НС у ЗВО.

16. Які умови необхідні для реалізації закономірностей виховання здобувачів вищої освіти у ЗВО?

17. Що розуміють під принципами виховання?

18. Розкрийте кожен принцип виховання.

19. Які умови необхідні для реалізації принципів виховання у ЗВО?

20. Що розуміють під методом виховання?

21. Які класифікації методів виховання Вам відомі?

22. Розкрийте методи набуття здобувачами вищої освіти соціального досвіду.

23. Охарактеризуйте методи осмислення вихованцями свого соціального досвіду, мотивації своєї діяльності та поведінки.

24. Розкрийте методи стимулювання й корекції дій та стосунків здобувачів вищої освіти в умовах ЗВО.

Рекомендована література:

1. Аза Л. О. Виховання як філософсько-соціологічна проблема. (Методологічний аспект). Київ : Вид. «Наукава думка», 1993. 132 с.

2. Антонова О. Є. Базові знання з педагогіки : становлення, розвиток, технологія формування: монографія. Житомир : Житомирський державний педагогічний університет, 2003. 208 с.

3. Бех І. Д. Виховання особистості. Книга друга: Особистісно-орієнтований підхід : науково-практичні засади. Київ : Либідь, 2003. 341 с.

4. Бех І. Д. Виховання особистості. Книга перша : Особистісно-орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади. Київ : Либідь, 2003. 278 с.

5. Белова Л. О. Виховна система ВНЗ: питання теорії та практики. Харків : Вид-во НУА, 2004. 264 с.

6. Бикова О. В. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх офіцерів пожежної охорони: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. / Інститут вищої освіти АПН України. Київ, 2001. 21 с.

7. Варій М. Й., Козяр М. М., Коваль М. С. Військова психологія і педагогіка : навчальний посібник. Львів : "Сполом", 2003. 624 с.

8. Військова психологія і педагогіка : інноваційний підхід : підручник. У 2 ч. / Ю. С. Красильник, Г. О. Верхоланцев, Л. І. Карпова-Чемерис. Київ : НУОУ ім. Івана Черняховського, 2013. Ч. 2. 336 с.

9. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : методичний посібник для студентів магістратури. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 316 с.

10. Галузьяк В. М., Сметанський М. І., Шахов В. І. Педагогіка : навчальний посібник / 3-є вид., випр. і доп. Вінниця : ДП «Державна картографічна фабрика», 2006. 400 с.

11. Дмитрик І. С. Технологія виховного процесу. Київ : КДП, 1991. 69 с.

12. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII у редакції № 2745-VIII від 06.06.2019.

13. Занюк С. С. Психологія мотивації : навч. посіб. Київ : Либідь, 2002. 304 с.

14. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : наук.-метод. посіб. Київ : МАУП, 2000. 312с.

15. Зязюн І. А., Крамущенко Л. В., Кривонос У. Ф. та ін. Педагогічна майстерність : підручник. Київ : Вища шк., 1997. 349 с.

16. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії: навчальний посібник. Київ : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. 302 с.

17. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: навч. Посібник. Київ : Вища шк, 1997. 304 с.

18. Коваль І. С. Психолого-педагогічні умови формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах. Modern science – Moderní věda. 2017. № 1. С. 134–139.

19. Коваль І. С. Структура психологічної готовності майбутніх рятувальників ДСНС України до діяльності в екстремальних умовах. Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія. 2015. № 43. С. 239–243.

20. Коваль І. С. Умови формування психологічної готовності майбутніх рятувальників. Молодий вчений. 2016. № 3 (30). С. 592–595.

21. Коваль І. С. Формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах. Львів, 2017. 295 с.

22. Коваль М. С. Формування індивідуального стилю професійного спілкування у майбутніх офіцерів пожежної охорони : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Вінницький державний педагогічний університет. Вінниця, 1998. 176 с.

23. Коваль М.С., Коваль І.С. Професійно-психологічний супровід рятувальників в умовах ризику: навчально-методичний посібник з організації та проведення тренінгу. Львів : ЛДУ БЖД, 2022. 252 с.

24. Козяр М. М. Екстремальна-професійна підготовка до діяльності в надзвичайних ситуаціях : монографія. Львів : СПОЛОМ, 2004. 376 с.

25. Козяр М. М. Закономірності і принципи виховання у військових підрозділах. Наукові записки. Серія: “Педагогіка і психологія”. Вінниця, 2004. С. 417-424.

26. Козяр М. М. Педагогічні основи виховання у курсантів вищих навчальних закладів системи МВС відповідального ставлення до виконання своїх обов'язків: Дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. Київ, 1998. 172 с.
27. Козяр М. М. Професійна підготовка до діяльності в екстремальних умовах : навч. пос. Львів : ЛДУ БЖД, 2009. 220 с.
28. Козяр М. М., Коваль І. С. Структурно-компонентна модель формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах. Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. 2017. № 15. С. 194–198.
29. Козяр М. М., Коваль М. С. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Знання, 2013. 327 с.
30. Крук С. І. Інституційний розвиток державного управління у сфері забезпечення національної безпеки України : дис. ... док. наук з держ. управл.: 25.00.05. Харків, 2019. 449 с.
31. Миронець С. М., Тімченко О. В. Негативні психічні стани рятувальників в умовах надзвичайної ситуації : монографія. Київ : ТОВ «Вид-во «Консультант», 2008. 232 с.
32. Моляко В. О. Концепція виховання творчої особистості. Радянська школа. 1991. №5. С. 47-51.
33. Панок В., Титаренко Р., Чепелева Н. та ін.: Основи практичної психології : підручник. Вид. 2-ге, стереотип. Київ : Либідь, 2001. 536 с.
34. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / за ред. З. Н. Курлянд. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2005. 399 с.
35. Перелигіна Л. А., Приходько Ю. О. Психологічні чинники успішності професійної діяльності пожежних-рятувальників МНС України : монографія. Харків : НУЦЗУ, КП «Міська друкарня», 2012. 216 с.
36. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи : підручник. 2-е вид. Київ : Каравела, 2008. 352 с.
37. Постанова Кабінету Міністрів України № 368 від 24 березня 2004 року «Про затвердження Порядку класифікації надзвичайних ситуацій за їх рівнями».
38. Професійна психологія: методологія, методи та практика : зб. наук. пр. Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. 144 с.
39. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності : навч. посіб. Київ : Вища шк., 2004. 335 с.
40. Семиченко В. А., Галус О. М., Зданевич Л. В. Теоретичні та методичні основи професійного самовиховання студентів вузу / за заг. ред. А. Семиченко. Хмельницький: ХПП, 2001. 253 с.
41. Столяренко О. М. Екстремальна психопедагогіка: навчальний посібник. Львів : СПОЛОМ, 2002. 607 с.

-
42. Струєва А. А. Порівняльна педагогіка : навч. посібник. 2-е вид., стер. Суми : ВТД "Університетська книга", 2004. 320 с.
 43. Сухомлинська О. В. Про стан теорії і практики виховання в освітньому просторі України. Шлях освіти. 1998. №3. С. 2-5.
 44. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання // Вибрані педагогічні твори: у 2 т. Київ : Рад. шк., 1983. Т 1.
 45. Щербань П. М. Прикладна педагогіка : Навч.-метод. посіб. К. : Вища шк., 2002. 215 с.
 46. Activités et Spécialités Opérationnelles // Nationale Supérieure des Officiers de Sapeurs-Pompiers [Електронний ресурс]. URL : <http://crd.ensosp.fr>.
 47. Atkinson, J. Motivational determinants of risk-taking behavior. Psychol. Rev., 1957. v. 64. P. 359–371.
 48. Beck, U. Risk Society and the Provident State. Risk, Environment and Modernity. London : SAGE Publications, 1996. P. 27–43.
 49. Formation // Le site officiel Pompiers.fr [Електронний ресурс]. – URL : <http://www.pompiers.fr>
 50. Gjlebiewski J. Podrecznik menadzera programow kryzysowych. Krakow, 2003. 332 p.
 51. Heim, H. Individuelle Risikobereitschaft und Unfallneigung. Bundesinstitut fur Arbeitsschutz. Koblenz, 1971. 78 p.
 52. Lai J. C. Chan R. K. Luk C. L. Department of Applied Social Studies, City University of Hong Kong, Unemployment and psychological health among Hong Kong Chinese women. Psychological Reports. 81(2) : 499-505, 1997 Oct.

РОЗДІЛ 8

БАЗОВА ПРОФЕСІЙНО-ЕКСТРЕМАЛЬНА ПІДГОТОВКА

Час для надії

Два рабини роблять все можливе, щоб забезпечити духовний комфорт євреям у нацистській Німеччині. Протягом двох років, нестерпно налякані, вони ухиляються від своїх переслідувачів і виконують релігійні функції в різних общинах. Врешті-решт, їх ув'язнили.

Один з рабинів, жахаючись того, що з ним може трапитися, постійно молиться. Інший – цілий день спить.

– Чому Ви так поводитися? – запитав наляканий рабин.

– Для того, щоб зберегти свою силу. Я знаю, що вона мені буде потрібна пізніше, – сказав той.

– Але хіба Ви не налякані? Ми не знаємо, що з нами може трапитися.

– Я боявся доти, поки нас не схопили. Тепер, коли я ув'язнений, який сенс боятися того, що може трапитися зі мною. Час для страху закінчився – тепер час для надії.

Коельо П. Мактуб.

Базова професійно-екстремальна підготовка посідає особливе місце в системі професійної підготовки до діяльності в екстремальних умовах, оскільки дає можливість опанувати сукупністю основних (базових) знань, навичок і вмій та сформуванати компетентності для подолання будь-яких екстремальних ситуацій, а також закласти основи формування (частково сформуванати) певні особистісні й професійно-екстремальні якості. В наш час базова професійно-екстремальна підготовка (БПЕП) в Україні, як правило, проводиться у закладах вищої освіти, які, як правило, підпорядковуються ДСНС України. Для її здійснення складається професійно-освітня програма (як правило, окремо для першого бакалаврського і другого магістерського рівнів вищої освіти) та відповідні навчальні плани, які мають наукове

До заходів, спрямованих на особисту безпеку фахівця з НС, належать і забезпечення психогігієни. Це складний вид підготовки, поєднаний з великими фізичними і морально-психологічними навантаженнями, біологічними і психологічними стресами, переживаннями, страхами та ін. Тут важливо, щоб негативні емоційні фактори, великі навантаження не породжували несприятливі психологічні й педагогічні наслідки: фрустрації, емоційні зриви, втрату віри в себе, у свою професію та ін. Вони не лише завдають шкоди психічному здоров'ю, але й становлять загрозу для успішних дій в реальних екстремальних ситуаціях. Тому організаторам екстремальної підготовки і керівникам занять не слід займатися залякуванням, а використовувати індивідуальний підхід, послідовно збільшувати фізичні й психологічні навантаження, переглядати методику занять, якщо виявляють ознаки негативних проявів, підсилювати конструктивність занять, виховувати віру в переборення екстремальних труднощів при серйозному ставленні до професійної підготовки до діяльності в екстремальних умовах.

Запитання та завдання для самоконтролю:

- 1. У чому полягає базова професійно-екстремальна підготовка фахівців з НС?*
- 2. На які види поділяється базова професійно-екстремальна підготовка?*
- 3. Що являє собою загальна базова професійно-екстремальна підготовка?*
- 4. Які завдання покладаються на загальну базову професійно-екстремальну підготовку?*
- 5. В які навчальні предмети закладається зміст загальної базової професійно-екстремальної підготовки?*
- 6. За допомогою яких засобів здійснюється загальна базова професійно-екстремальна підготовка?*
- 7. Що являє собою спеціальна базова професійно-екстремальна підготовка?*
- 8. Розкрийте зміст спеціальної базової професійно-екстремальної підготовки.*

9. Яка методика формування спеціальних навичок у ході спеціальної базової професійно-екстремальної підготовки?

10. Яка методика формування спеціальних умінь у ході спеціальної базової професійно-екстремальної підготовки?

11. В які предмети закладається зміст спеціальної базової професійно-екстремальної підготовки?

12. Розкрийте сукупність різних методів, організаційних форм і технологій, які використовуються для реалізації завдань базової спеціальної професійно-екстремальної підготовки до діяльності в надзвичайних ситуацій.

13. Яке місце в спеціальній базовій професійно-екстремальній підготовці займають імітаційні методи?

14. Яке місце в спеціальній базовій професійно-екстремальній підготовці займають неімітаційні методи?

15. Наскільки доцільно в спеціальній базовій професійно-екстремальній підготовці застосовувати ділові ігри?

16. Чим закінчується базова професійно-екстремальна підготовка?

17. Яка сутність спеціальної морально-психологічної підготовки?

18. Які основні завдання спеціальної морально-психологічної підготовки фахівців з НС?

19. Яким чином досягається мета і розв'язання завдань спеціальної морально-психологічної підготовки?

20. На що спрямована спеціальна морально-психічна підготовка фахівців з НС?

21. Що являє собою стійкий морально-психологічний стереотип?

22. Яка роль мотиваційного ядра в стійкому морально-психологічному стереотипі? Розкрийте її.

23. Яка будова мотиваційного ядра?

24. Які рівні розвитку має мотиваційне ядро? Охарактеризуйте їх.

25. Я формується мотиваційне ядро у фахівців з НС?

26. Розкрийте сутність спеціальної психологічно-екстремальної підготовки майбутніх фахівців з НС.

27. Які завдання покладаються на спеціальну психологічно-екстремальну підготовку майбутніх фахівців з НС?

28. Яким чином має здійснюватися спеціальна психологічно-екстремальна підготовка майбутніх фахівців з НС?

29. На формування яких психологічних параметрів у фахівців з НС спрямована спеціальна психологічно-екстремальна підготовка? Розкрийте їх.

30. Які сформовані екстремально-психологічні вміння і навички забезпечують високу практичну здатність долати психологічні труднощі і розв'язувати психологічні завдання в екстремальних ситуаціях?

31. *За допомогою яких методів і способів фахівці з НС здійснюють саморегулювання своїх психічних станів у ході професійної діяльності в екстремальних умовах?*

32. *Де проводять спеціальну екстремально-психологічну підготовку фахівців з НС?*

33. *Що розуміють під індивідуальною безпекою фахівців з НС в екстремальних ситуаціях діяльності?*

34. *Що потрібно для забезпечення індивідуальної безпеки фахівців з НС в екстремальних ситуаціях?*

35. *Розкрийте методику підготовки із забезпечення індивідуальної безпеки у надзвичайних ситуаціях.*

36. *Які загальні показники схильності фахівців з НС до небезпеки? Розкрийте їх.*

37. *Чи підготовленість фахівця з НС до забезпечення особистої безпеки має загальний зв'язок з рівнем професіоналізму?*

38. *Розкрийте психогігієну як захід, спрямований на особисту безпеку фахівця з НС?*

Рекомендована література:

1. Антонова О. Є. Базові знання з педагогіки : становлення, розвиток, технологія формування: монографія. Житомир : Житомирський державний педагогічний університет, 2003. 208 с.

2. Бабенко В. С., Базілев Є. С. Рятування людей з висотних будівель. Підхід до проблеми. Пожежна безпека: зб. наук. праць. 2002. № 2. С. 9-13.

3. Бех І. Д. Виховання особистості. Книга друга: Особистісно-орієнтований підхід : науково-практичні засади. Київ : Либідь, 2003. 341 с.

4. Бех І. Д. Виховання особистості. Книга перша : Особистісно-орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади. Київ : Либідь, 2003. 278 с.

5. Биков В. Ю. Методичні системи сучасних інформаційно-освітніх технологій. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. праць. Харків: НТУ "ХП", 2002. Вип. 3. С. 73-82.

6. Бикова О. В. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх офіцерів пожежної охорони: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. / Інститут вищої освіти АПН України. Київ, 2001. 21 с.

7. Бондар В. І. Дидактика : підручник. Київ : Либідь, 2005. 264 с.

8. Бондаренко А. І., Гуцалюк М. В. Використання нових інформаційних технологій для розробки та прийняття управлінських рішень в системі управління державною пожежною охороною. Науковий вісник Української академії внутрішніх справ. Київ, 1996. С. 24-28.

9. Бондаренко О. Ф. Психологічна допомога особистості: навч. посібник для студентів старших курсів психологічних факультетів та відділень університетів. Харків: "Фоліо", 1996. 237 с.
10. Варій М. Й. Енергетична концепція психіки і психічного: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 318 с.
11. Варій М. Й. Морально-психологічний стан військ: навч. посібник. Львів: ВІДУ „ЛП”, 2000. 162 с.
12. Варій М. Й. Морально-психологічний стан військ, його оцінка та підтримка на високому рівні: монографія. Львів: ВВП ДУ “ЛП”, 1996. 311 с.
13. Варій М. Й. Основи морально-психологічного забезпечення військ: навчально-методичний посібник. Львів: Військовий інститут, 1999. 64 с.
14. Варій М. Й. Психічні стани військовослужбовців у ході військової діяльності // Військова психологія і педагогіка: навчальний посібник. Львів: “Сполом”, 2003. С. 199-244.
15. Варій М. Й. Психологічні механізми чи пси-програми? Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна: збірник наукових праць. Львів: ЛьвДУВС, 2011. Вип 1. С. 3-17.
16. Варій М. Й. Психологія особистості: підручник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. 608 с.
17. Варій М. Й. Загальна психологія: підручник: у 2 т. / 5-те вид., випр. і допов. Львів: Априорі, 2016. Т.2. 358 с.
18. Варій М. Й., Козяр М. М., Коваль М. С. Військова психологія і педагогіка: навчальний посібник. Львів: “Сполом”, 2003. 624 с.
19. Варій М. Й., Ортинський В. Л. Основи психології і педагогіки: підручник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. 548 с.
20. Варій М. Й., Терлецька Ю. М. Психологія: підручник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. 292 с.
21. Васківська С.В. Основи психологічного консультування: навч. посібник. К.: Четверта хвиля, 2004. 256 с.
22. Вовчата Н. Я. Організаційно-педагогічні умови професійної підготовки фахівців пожежно-рятувальної служби: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2010. 274 с.
23. Галян І. Основи психофізіології та фізіологія вищої нервової діяльності: навч.-метод. посібник. Дрогобич: “Менеджер”, 1998. 120 с.
24. Голованівський І. Педагогічна психологія: Навч. посіб. Для студ. Вузів. К.: Вид-во "Аконіт", 2003. 388 с.
25. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2004. 352 с.
26. Дмитрик І. С. Технологія виховного процесу. Київ: КДПІ, 1991.

69 с.

27. Євтух М. Б., Сердюк О. П. Соціальна педагогіка : підручник. 2-ге вид., стереотип. Київ : МАУП, 2003. 232 с.

28. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII у редакції № 2745-VIII від 06.06.2019.

29. Занюк С. С. Психологія мотивації : навч. посіб. Київ : Либідь, 2002. 304 с.

30. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : наук.-метод. посіб. Київ : МАУП, 2000. 312 с.

31. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: навч. посібник. Київ : Вища шк, 1997. 304 с.

32. Коваль І. С. Професійно-психологічна підготовка майбутніх рятувальників ДСНС України. Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2015. Вип. 29. С. 178–183.

33. Коваль І. С. Формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах. Львів, 2017. 295 с.

34. Коваль І. С., Ковальчук А. М., Петренко А. М. Аналіз психологічних якостей спортсменів пожежно-прикладного спорту в змагальній діяльності. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2019. № 1. С. 123-130.

35. Коваль М. С. Формування індивідуального стилю професійного спілкування у майбутніх офіцерів пожежної охорони : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Вінницький державний педагогічний університет. Вінниця, 1998. 176 с.

36. Коваль М. С., Коваль І. С. Професійно-психологічний супровід рятувальників в умовах ризику: навчально-методичний посібник з організації та проведення тренінгу. Львів : ЛДУ БЖД, 2022. 252 с.

37. Ковальчук А. М., Коваль І. С., Петренко А. М. Упровадження програмних засобів у навчально-тренувальний процес циклічних видів спорту. Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. 2016. № 13. С. 191-195.

38. Ковальчук А. М., Коваль І. С., Петренко А. М., Баран Ю. С. Вплив особистісних якостей на результати тестувань з фізичного виховання перемінного складу ЛДУ БЖД. Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. 2015. № 11. С. 30-34.

39. Козяр М.М. Екстремальна-професійна підготовка до діяльності в надзвичайних ситуаціях : монографія. Львів : СПОЛОМ, 2004. 376 с.

40. Козяр М. М. Законмірності і принципи виховання у військових підрозділах. Наукові записки. Серія: “Педагогіка і психологія”. Вінниця, 2004. С. 417-424.

41. Козяр М. М. Педагогічні основи виховання у курсантів вищих навчальних закладів системи МВС відповідального ставлення до виконання своїх обов'язків: дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. Київ, 1998. 172 с.

42. Козяр М. М. Професійна підготовка до діяльності в екстремальних умовах : навч. пос. Львів : ЛДУ БЖД, 2009. 220 с.

43. Козяр М. М. Шляхи підвищення ефективності психофізичної підготовки особового складу підрозділів органів внутрішніх справ України. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2001. № 27. С. 10-14.

44. Козяр М. М., Білінський Б. О. Оптимізація пожежно-тактичних занять з точки зору зменшення рівня службового травматизму. Пожежна безпека: Збірник наукових праць. 2001. № 1. С. 71-73.

45. Козяр М. М., Коваль М. С. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Знання, 2013. 327 с.

46. Козяр М. М., Шадрін А. А., Кочан І. М. Цивільний захист. Частина перша: Пожежно-рятувальна справа. Ілюстрований словник-довідник. Львів : Вид-во „Сполом”, 2006. 552 с.

47. Король В. М. Модель формування управлінської компетентності майбутніх офіцерів пожежної безпеки у процесі професійної підготовки. Педагогіка вищої та середньої школи. 2013. Вип. 37. С. 71-78.

48. Корольчук М. С. Психофізіологія працездатності корабельних спеціалістів в екстремальних умовах: Автореф. дис... докт. психол. наук: 19.00.02 / Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ, 1996. 33 с.

49. Крук С. І. Інституційний розвиток державного управління у сфері забезпечення національної безпеки України : дис. ... докт. наук з держ. управл.: 25.00.05. Харків, 2019. 449 с

50. Кусій М. І. Статистичний аналіз і моделювання діяльності підрозділів пожежно-рятувальної служби : методичний посібник. За загальною редакцією доктора пед. наук, професора Козяра М.М. Львів : Вид-во СПОЛОМ, 2009. 100 с.

51. Миронець С. М., Тімченко О. В. Негативні психічні стани рятувальників в умовах надзвичайної ситуації : монографія. Київ : ТОВ «Вид-во «Консультант», 2008. 232 с.

52. Панок В., Титаренко Р., Чепелева Н. та ін.: Основи практичної психології : підручник. Вид. 2-ге, стереотип. Київ : Либідь, 2001. 536 с.

53. Парубок О. М. Дидактичні умови застосування ділових ігор у професійній підготовці фахівців пожежної безпеки : дис... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2003. 265 с.

54. Пархоменко Р. В., Болібрux Б. В., Рак Т. Є. Пожежна тактика : практикум. Львів : Добра справа, 2008. 267 с.

55. Пасинчук К. М. Управління якістю підготовки майбутніх фахівців з пожежної безпеки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06. Черкаси, 2016. 20 с.

56. Перелигіна Л. А., Приходько Ю. О. Психологічні чинники успішності професійної діяльності пожежних-рятувальників МНС України : монографія. Харків : НУЦЗУ, КП «Міська друкарня», 2012. 216 с.

57. Повстин О. В. Професійна підготовка майбутніх фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності: теорія та практика : монографія. Львів : ЗУКЦ, 2018. 498 с.

58. Покалюк В. М., Балицька А. А. Теоретичні засади адаптації до управлінської діяльності фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України. Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. Черкаси, 2008. Вип. 125. С. 115-119.

59. Постанова Кабінету Міністрів України № 368 від 24 березня 2004 року «Про затвердження Порядку класифікації надзвичайних ситуацій за їх рівнями».

60. Рак Ю. П. Інформаційні технології як засіб реалізації інноваційних процесів при підготовці сучасного фахівця з аварійно-рятувальних робіт. Освіта регіону. 2010. № 3. С. 215-220.

61. Ратушний Р. Т. Ковальчук А. М., Петренко А. М., Баран Ю. С. Фізичне виховання – основа оперативно-рятувальних дій в надзвичайних ситуаціях : навч. посіб. Львів : ЛДУ БЖД, 2014. 188 с.

62. Садковий В. П. Державне управління в сфері формування освітніх стандартів підготовки фахівців цивільного захисту України : монографія. Харків : НУЦЗУ, КП «Міська друкарня», 2013. 237 с.

63. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності : навч. посіб. Київ : Вища шк., 2004. 335 с.

64. Сировий В. В. та ін. Аналітичні розрахунки для обґрунтування оперативних дій пожежно-рятувальних підрозділів. Харків : «Основа», 1998. 123 с.

65. Снісаренко А. Г. Професіографічний аналіз діяльності начальників караулів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09. Академія пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля. Харків, 2011. 243 с.

66. Столяренко О. М. Екстремальна психопедагогіка: навчальний посібник. Львів : СПОЛОМ, 2002. 607 с.

67. Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне навчання : навч. посіб. Київ : Вища шк., 2004. 679 с.

68. Maslow A. H. Theory of human motivation. Psychol. Rev. 1943. Vol. 50, №4. P. 370-396.

69. Richtlinien für die Auswahl und Einstellung von Bewerberinnen und Bewerbern nach § 12 BPolLV für den mittleren Polizeivollzugsdienst in der Bundespolizei. Berlin, 2007. 25 p.

70. Rogers C. Client – centered therapy : It's cuturent practice, implications and thepy. Boston : Houghton Mifflin. 1951. P. 26-39.

71. Struktura wydziału // Oficjalna strona Szkoła Główna Służby Pożarniczej [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.sgsp.edu.pl/wibp>.

РОЗДІЛ 9

КОНТЕКСТНО-ЕКСТРЕМАЛЬНА ТА ПОСТЕКСТРЕМАЛЬНА ПІДГОТОВКА

Три мудреці сперечалися про те, що важливіше для людини – її минуле, сьогодення чи майбутнє. Один із них сказав:

– Моє минуле робить мене тим, хто я є. Я вмюю те, чого навчився в минулому. Я вірю в себе, оскільки мені добре вдавалися справи, за які я раніше брався. Мені подобаються люди, з якими мені колись було добре, чи схожі на них. Я дивлюся на вас зараз, бачу ваші усмішки й очікую на ваші заперечення, тому що ми вже не один раз сперечалися, а я вже знаю, що ви не звикли погоджуватися без заперечень.

– А з цим неможливо погодитися, – сказав інший, – якби ти був правий, людина була б приречена, як павук, сидіти день за днем у павутині своїх звичок. Людину робить її майбутнє. Неважливо, що я знаю і вмюю зараз – я навчатимуся того, що буде потрібно мені в майбутньому. Моє уявлення про те, яким я хочу стати, куди більш реальне, ніж мої спогади про те, яким я був. Мої дії зараз залежать не від того, яким я був, а від того, яким я збираюся стати. Мені подобаються люди несхожі на тих, з ким я вже знайомий. А розмова з вами цікава не тому, що ми вже звикли сперечатися один з одним, а тому, що я смакую тут захоплюючу боротьбу і несподівані повороти думки.

– Ви зовсім випустили з уваги, – утрутився третій, – що минуле і майбутнє існують тільки в думках. Минулого вже немає. Майбутнього ще немає. І незалежно від того, згадуєте ви минуле чи мрієте про майбутнє, маєте можливість діяти тільки в теперішній момент. Тільки у теперішньому моменті життя можна щось змінювати – минуле і майбутнє нам не підвладні. Тільки в цей момент можна бути щасливим: спогади про минуле щастя – сумні, очікування майбутнього щастя – тривожне! Перемога залежить від того, як я зреагую на ситуацію в актуальний момент події.

І мудреці довго ще сперечалися, насолоджуючись неквапливою бесідою. Невідомо, хто з них переміг у суперечці.

У кожному регіоні можуть виникати надзвичайні ситуації особливого типу, які характерні лише для нього. До таких надзвичайних ситуацій належать аварії на АЕС, ТЕС, ГЕС,

- проводити психологічний тренінг з використанням технік саморегуляції із завершальними вправами (формули, мантри) на самообілізацію;
- організовувати психологічний супровід з метою закріплення і розвитку досягнутих під час відпочинку позитивних результатів і посилення індивідуальної допомоги тим, хто має труднощі постекстремальної адаптації.

Запитання та завдання для самоконтролю:

1. *Що являє собою контекстно-екстремальна підготовка фахівців з НС?*
2. *Які основні завдання контекстно-екстремальної підготовки фахівців з НС? Розкрийте їх.*
3. *На які види поділяється контекстно-екстремальна підготовка фахівців з НС?*
4. *Коли проводиться контекстна спеціально-екстремальна підготовка?*
5. *Яка методика підготовки окремого фахівця з НС до забезпечення особистої безпеки у надзвичайних ситуаціях різного характеру?*
6. *У чому полягає спеціальна практично-групово підготовка фахівців до діяльності у надзвичайних ситуаціях?*
7. *Яка роль групових вмінь, навичок і компетентностей в забезпеченні групової безпеки у надзвичайних ситуаціях різного характеру?*
8. *Яка роль групової згуртованості, її злагожденості й надійності в забезпеченні групової безпеки у надзвичайних ситуаціях різного характеру?*
9. *Чому керівництво групою є важливим аспектом забезпечення групової безпеки в надзвичайній ситуації?*
10. *Яка мета і завдання оперативно-екстремальної підготовки?*
11. *Чому перед діяльністю в кожній надзвичайній ситуації доцільно проводити цільову психологічну підготовку фахівців з НС? Які її завдання?*
12. *У чому полягає оперативно-екстремальна підготовка з фахівцями, які заступають на чергування (черговими силами, змінами)?*
13. *Як стійкі та динамічні психічні явища фахівця з НС впливають на його внутрішню готовність до екстремальної діяльності?*
14. *Яким чином відбувається формування та підтримка стану екстремальної готовності фахівців з НС чергових сил?*
15. *У чому виявляється стау екстремальної (бойової) готовності фахівців з НС?*

16. Як тривала діяльність в екстремальних ситуаціях чинить несприятливий вплив на фахівця?
17. Які деформаційні та індивідуально-психологічні зміни у фахівців з надзвичайних ситуацій відбуваються під впливом екстремальних чинників?
18. Чи завжди екстремальна ситуація чинить несприятливий вплив на особистість фахівця з НС?
19. У чому полягає реадaptaція фахівців з НС?
20. Яка мета і завдання постекстремальної підготовки фахівців з НС?
21. Чи можуть у деяких фахівців з НС виникати кризи? Чому?
22. Які фази психічного стану виділяють у фахівців з НС, які пережили вплив стихійного лиха?
- 23.
24. Розкрийте негативний і позитивний вплив екстремальних ситуацій на психіку, поведінку та життєдіяльність фахівців з НС?
25. Які труднощі ресоціалізації виникають в деяких фахівців з НС в постекстремальний період?
26. Яка мета і завдання постекстремальної підготовки фахівців з НС?
27. Яка методика постекстремальної підготовки фахівців з надзвичайних ситуацій?
28. Яка методика відновлення професійно-екстремального потенціалу фахівців з НС?
29. Яка методика відновлення психічного потенціалу фахівців з НС?
30. Яка психологічна допомога може надаватися фахівцям з НС?
31. Розкрийте способи і методи психотерапії з фахівцями з НС?
32. У чому полягає методика, яку назвали “дебрифінгом стресу критичного інциденту”, та альтернативна методика – “дебрифінг позитивного в екстремальному” (“позитивний дебрифінг”)?
33. У чому полягає комплекс роботи “Висновки і рекомендації”?
34. Яка методика підтримання професійно-екстремального потенціалу фахівця з НС і включення його в професійну діяльність в екстремальних умовах?

Рекомендована література:

1. Антонова О. Є. Базові знання з педагогіки : становлення, розвиток, технологія формування: монографія. Житомир : Житомирський державний педагогічний університет, 2003. 208 с.

2. Бабенко В. С., Базілев Є. С. Рятування людей з висотних будівель. Підхід до проблеми / Пожежна безпека: Зб. наук. праць. 2002. № 2. С. 9-13.
3. Бех І. Д. Виховання особистості. Книга друга: Особистісно-орієнтований підхід : науково-практичні засади. Київ : Либідь, 2003. 341 с.
4. Бех І. Д. Виховання особистості. Книга перша : Особистісно-орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади. Київ : Либідь, 2003. 278 с.
5. Биков В. Ю. Методичні системи сучасних інформаційно-освітніх технологій. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. праць. Харків: НТУ “ХП”, 2002. Вип. 3. С. 73-82.
6. Бикова О. В. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх офіцерів пожежної охорони: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. / Інститут вищої освіти АПН України. Київ, 2001. 21 с.
7. Бондар В. І. Дидактика : підручник. Київ : Либідь, 2005. 264 с.
8. Бондаренко А. І., Гуцалюк М. В. Використання нових інформаційних технологій для розробки та прийняття управлінських рішень в системі управління державною пожежною охороною. Науковий вісник Української академії внутрішніх справ. Київ, 1996. С. 24-28.
9. Бондаренко О. Ф. Психологічна допомога особистості: навч. посібник для студентів старших курсів психологічних факультетів та відділень університетів. Харків: “Фоліо”, 1996. 237 с.
10. Варій М. Й. Енергетична концепція психіки і психічного : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 318 с.
11. Варій М. Й. Морально-психологічний стан військ : навч. посібник. Львів : ВІДУ „ЛП”, 2000. 162 с.
12. Варій М. Й. Морально-психологічний стан військ, його оцінка та підтримка на високому рівні : монографія. Львів : ВВП ДУ “ЛП”, 1996. 311 с.
13. Варій М. Й. Основи морально-психологічного забезпечення військ : навчально-методичний посібник. Львів : Військовий інститут, 1999. 64 с.
14. Варій М. Й. Психічні стани військовослужбовців у ході військової діяльності // Військова психологія і педагогіка : навчальний посібник. Львів : “Сполом”, 2003. С. 199-244.
15. Варій М. Й. Психологічні механізми чи псі-програми? // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна: збірник наукових праць. Львів : ЛьвДУВС, 2011. Вип. 1. С. 3-17.
16. Варій М. Й. Психологія особистості : підручник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2016. 608 с.

17. Варій М. Й. Загальна психологія : підручник : у 2 т. / 5-те вид., випр. і допов. Львів : Апріорі, 2016. Т. 2. 358 с.
18. Варій М. Й., Козяр М. М., Коваль М. С. Військова психологія і педагогіка : навчальний посібник. Львів : "Сполом", 2003. 624 с.
19. Варій М. Й., Ортинський В. Л. Основи психології і педагогіки : підручник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. 548 с.
20. Варій М. Й., Терлецька Ю. М. Психологія : підручник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. 292 с.
21. Васьківська С. В. Основи психологічного консультування : навч. посібник. К.: Четверта хвиля, 2004. 256 с.
22. Вовчата Н. Я. Організаційно-педагогічні умови професійної підготовки фахівців пожежно-рятувальної служби : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2010. 274 с.
23. Галян І. Основи психофізіології та фізіологія вищої нервової діяльності : навч.-метод. посібник. Дрогобич: "Менеджер", 1998. 120 с.
24. Голованівський І. Педагогічна психологія : Навч. посіб. Для студ. Вузів. К. : Вид-во "Аконіт", 2003. 388 с.
25. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
26. Дмитрик І. С. Технологія виховного процесу. Київ : КДПІ, 1991. 69 с.
27. Євтух М. Б., Сердюк О. П. Соціальна педагогіка : підручник. 2-ге вид., стереотип. Київ : МАУП, 2003. 232 с.
28. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII у редакції № 2745-VIII від 06.06.2019.
29. Занюк С. С. Психологія мотивації : навч. посіб. Київ : Либідь, 2002. 304 с.
30. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : наук.-метод. посіб. Київ : МАУП, 2000. 312 с.
31. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: навч. Посібник. Київ : Вища шк, 1997. 304 с.
32. Коваль І. С. Модель формування готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах. Моделювання педагогічного процесу та психологічного супроводу підготовки фахівців ризиконебезпечних та інших професій : монографія / за ред. М. С. Ковалья, А.В. Литвина. Львів : ЛДУБЖД, 2023. С. 319-329.
33. Коваль І. С. Тренінг психологічної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах : посібник. Львів : ЛДУБЖД, 2016. 160 с.
34. Коваль І. С. Формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах. Львів, 2017. 295 с.

35. Коваль М. С. Формування індивідуального стилю професійного спілкування у майбутніх офіцерів пожежної охорони : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Вінницький державний педагогічний університет. Вінниця, 1998. 176 с.
36. Коваль М. С., Коваль І. С. Професійна компетентність майбутніх рятувальників в умовах пандемічних обмежень. Перспективи та інновації науки. 2022. №4(9). С. 13-22.
37. Коваль М. С., Коваль І. С. Професійно-психологічний супровід рятувальників в умовах ризику: навчально-методичний посібник з організації та проведення тренінгу. Львів : ЛДУ БЖД, 2022. 252 с.
38. Козяр М. М. Екстремальна-професійна підготовка до діяльності в надзвичайних ситуаціях : монографія. Львів : СПОЛОМ, 2004. 376 с.
39. Козяр М. М. Закономірності і принципи виховання у військових підрозділах. Наукові записки. Серія: "Педагогіка і психологія". Вінниця, 2004. С. 417-424.
40. Козяр М. М. Педагогічні основи виховання у курсантів вищих навчальних закладів системи МВС відповідального ставлення до виконання своїх обов'язків: Дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. Київ, 1998. 172 с.
41. Козяр М. М. Професійна підготовка до діяльності в екстремальних умовах : навч. пос. Львів : ЛДУ БЖД, 2009. 220 с.
42. Козяр М. М. Шляхи підвищення ефективності психофізичної підготовки особового складу підрозділів органів внутрішніх справ України. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Збірник наукових праць. 2001. № 27. С. 10-14.
43. Козяр М. М., Білінський Б. О. Оптимізація пожежно-тактичних занять з точки зору зменшення рівня службового травматизму. Пожежна безпека. 2001. № 1. С. 71-73.
44. Козяр М. М., Коваль М. С. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Знання, 2013. 327 с.
45. Козяр М. М., Шадрін А. А., Кочан І. М. Цивільний захист. Частина перша: Пожежно-рятувальна справа. Ілюстрований словник-довідник. Львів : Вид-во „Сполом”, 2006. 552 с.
46. Король В. М. Модель формування управлінської компетентності майбутніх офіцерів пожежної безпеки у процесі професійної підготовки. Педагогіка вищої та середньої школи. 2013. Вип. 37. С. 71-78.
47. Корольчук М. С. Психофізіологія працездатності корабельних спеціалістів в екстремальних умовах: автореф. дис... докт. психол. наук: 19.00.02 / Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 1996. 33 с.
48. Крук С. І. Інституційний розвиток державного управління у сфері забезпечення національної безпеки України : дис. ... док. наук з держ. управл.: 25.00.05. Харків, 2019. 449 с.

49. Крук С. І. Формування толерантності в особового складу підрозділів з надзвичайних ситуацій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2011. 21 с.

50. Кусій М. І. Статистичний аналіз і моделювання діяльності підрозділів пожежно-рятувальної служби : методичний посібник. За загальною редакцією доктора пед. наук, професора Козяра М.М. Львів : Вид-во СПОЛОМ, 2009. 100 с.

51. Миронець С. М., Тімченко О. В. Негативні психічні стани рятувальників в умовах надзвичайної ситуації : монографія. Київ : ТОВ «Вид-во «Консультант», 2008. 232 с.

52. Панок В., Титаренко Р., Чепелева Н. та ін.: Основи практичної психології : підручник. Вид. 2-ге, стереотип. Київ : Либідь, 2001. 536 с.

53. Парубок О. М. Дидактичні умови застосування ділових ігор у професійній підготовці фахівців пожежної безпеки : дис... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2003. 265 с.

54. Пархоменко Р. В., Болібрux Б. В., Рак Т. Є. Пожежна тактика : практикум. Львів : Добра справа, 2008. 267 с.

55. Пасинчук К. М. Управління якістю підготовки майбутніх фахівців з пожежної безпеки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06. Черкаси, 2016. 20 с.

56. Перелигіна Л. А., Приходько Ю. О. Психологічні чинники успішності професійної діяльності пожежних-рятувальників МНС України : монографія. Харків : НУЦЗУ, КП «Міська друкарня», 2012. 216 с.

57. Повстин О. В. Професійна підготовка майбутніх фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності: теорія та практика : монографія. Львів : ЗУКЦ, 2018. 498 с.

58. Покалюк В. М., Балицька А. А. Теоретичні засади адаптації до управлінської діяльності фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України. Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. Черкаси, 2008. Вип. 125. С. 115-119.

59. Постанова Кабінету Міністрів України № 368 від 24 березня 2004 року «Про затвердження Порядку класифікації надзвичайних ситуацій за їх рівнями».

60. Рак Ю. П. Інформаційні технології як засіб реалізації інноваційних процесів при підготовці сучасного фахівця з аварійно-рятувальних робіт. Освіта регіону. 2010. № 3. С. 215-220.

61. Ратушний Р. Т. Ковальчук А. М., Петренко А. М., Баран Ю. С. Фізичне виховання – основа оперативно-рятувальних дій в надзвичайних ситуаціях : навч. посіб. Львів : ЛДУ БЖД, 2014. 188 с.

62. Садковий В. П. Державне управління в сфері формування освітніх стандартів підготовки фахівців цивільного захисту України : монографія. Харків : НУЦЗУ, КП «Міська друкарня», 2013. 237 с.

63. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності : навч. посіб. Київ : Вища шк., 2004. 335 с.
64. Сировий В. В. та ін. Аналітичні розрахунки для обґрунтування оперативних дій пожежно-рятувальних підрозділів. Харків : «Основа», 1998. 123 с.
65. Снісаренко А. Г. Професіографічний аналіз діяльності начальників караулів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09. Академія пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля. Харків, 2011. 243 с.
66. Столяренко О. М. Екстремальна психопедагогіка: навчальний посібник. Львів : СПОЛОМ, 2002. 607 с.
67. Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне навчання : навч. посіб. Київ : Вища шк., 2004. 679 с.
68. Maslow A. H. Theory of human motivation. Psychol. Rev. 1943. Vol. 50, № 4. P. 370-396.
69. Richtlinien für die Auswahl und Einstellung von Bewerberinnen und Bewerbern nach § 12 BPolLV für den mittleren Polizeivollzugsdienst in der Bundespolizei. Berlin, 2007. 25 p.
70. Rogers C. Client – centered therapy : It's current practice, implications and theory. Boston : Houghton Mifflin. 1951. P. 26-39.
71. Struktura wydziału // Oficjalna strona Szkoła Główna Służby Pożarniczej [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.sgsp.edu.pl/wibp>

ГЛОСАРІЙ

- Аварія** – небезпечна подія техногенного характеру, що створює на об'єкті, території або акваторії загрозу для життя і здоров'я людей, призводить до руйнування будівель, споруд, обладнання і транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу чи завдає шкоди довкіллю;
- пошкодження, вихід із ладу, руйнування, що сталося з техногенних (конструктивних, виробничих, технологічних, експлуатаційних) або природних причин.
- Агресивний натовп** – збуджений натовп, у якому люди психологічно дозріли для стихійних вчинків, небезпечних для оточуючих.
- Агресія і деструкція** – лютий зрив своєї незадоволеності на комусь або на чомусь.
- Айхмофобія** – страх гострих предметів.
- Апатія** – стан з низьким рівнем нервово-психічної напруги, пов'язаний із виникненням охоронного гальмування і послабленням збудження.
- Арахнофобія** – страх павуків.
- Афективна паніка** – групова емоція переляку, страху, жаху, прояву почуття самозбереження.
- Афективнодіючий натовп** – це натовп, який внаслідок саморозкручування перейшов до агресивних дій, являє серйозну загрозу людям, матеріальним цінностям і суспільному порядку.
- Базова професійно-екстремальна підготовка** – це напрям професійно-екстремальної підготовки, який спрямований на оволодіння фахівцями з НС сукупністю базових (загальних і спеціальних) знань, умінь і навичок та формування компетентностей, необхідних для професійної діяльності в екстремальних умовах.

-
- Бойові (оперативні) фактори** – вид, умови, інтенсивність бойових (оперативних) дій, особливості озброєння та обладнання, надійність засобів захисту.
- Виконавці терактів** – як правило, фізично сильні і часто з грубими рисами обличчя особи; вони підсилюють у зовнішності чоловічий атрибут: відпускають вуса, бороду, наносять на тіло татування, як правило, не обтяжені інтелектом. Це люди, які не можуть добитися визнання іншим шляхом, окрім спроб палити, грабувати, підривати, вбивати, застосовувати насилля.
- Візуалізація** – психологічний прийом саморегуляції, що полягає у вмінні довільно створювати яскравий уявний образ.
- Герпетофобія** – страх змій.
- Гипсофобія** – страх висоти.
- Гіперекстремальні ситуації** – це ситуації, які викликають внутрішню напругу, яка перевищує можливості людини, порушує звичну поведінку і призводить до згубних наслідків.
- Гленофобія** – страх погляду ляльки.
- Гоміцидофобія** – страх зробити вбивство.
- Групова паніка** – стан охопленої страхом групи, що характеризується її некерованою однобічно-спрямованою активністю.
- Дерматофобія** – страх захворіти шкірною хворобою.
- Десинхроноз** – порушення ритму сну та неспання.
- Джерело ураження** – це небезпечне природне явище, аварія або техногенна катастрофа, інфекційні хвороби людей, тварин і рослин, у результаті яких може виникнути надзвичайна ситуація.
- Дискутуючий натовп** – перетворення звичайного натовпу на такий, у якому відбувається стихійний мітинг, де дискутують з якогось приводу.
- Дифузні групи** – групи нічим не пов'язаних у юрбі людей.

- Ейфорія** – стан неприборканої радості, захоплення, ажитації (надмірна збудженість), що супроводжується різким зниженням пильності та уваги.
- Екстремальні ситуації** – ситуації, які для людини незвичні, фізично і психологічно важкі, а часто пов'язані з ризиком для життя і вимагають неймовірно великого напруження внутрішніх сил, емоційно-вольової стійкості та оптимального використання особистих можливостей для досягнення успіху й забезпечення безпеки.
- Емоційний стрес** – стан яскраво вираженого психоемоційного переживання людиною кризових життєвих ситуацій, який недовго або тривало обмежує задоволення її соціальних та біологічних потреб.
- Ерейтофобія, еритрофобія** – страх почервоніти перед публікою чи аудиторією.
- Ефект «обпалених пальців»** – виявляється у підвищеній обережності й передбачливості, завищеній оцінці ризику в ситуаціях, де його практично немає.
- Ефект «підмочених штанів»** – особлива форма розпачу, змирення із загрозами і неприємностями («людина махнула на все рукою»).
- Загальна екстремально-професійна підготовка** – це вид підготовки фахівців з НС, який спрямований на забезпечення оволодіння ними сукупністю загальних теоретичних і практичних знань, умінь та навичок, а також формування загальних компетентностей, які являють собою підґрунтя для реалізації контекстно-екстремальної, постекстремальної, спеціально-екстремальної та оперативної-екстремальної підготовки.
- Зона** – ділянка, смуга або частина місцевості (території чи простору), що характеризується спільними ознаками.
- Зона горіння** – простір, у якому формується горюча суміш та відбувається реакція горіння.

-
- Зона дії полум'я** – площа, простір, де вогонь знищив, зруйнував чи пошкодив матеріальні об'єкти (споруди, конструкції, обладнання, майно тощо).
- Зона задимлення** – простір, суміжний із зоною горіння, заповнений димом та газами в концентраціях, загрозливих для життя й здоров'я людини та утруднюють дії пожежників.
- Зона надзвичайної ситуації** – це місцевість (територія, простір), де склалася надзвичайна ситуація.
- Зона полум'я** – частина зони горіння, яка заповнена продуктами горіння.
- Зона теплової дії** – простір навколо зони горіння, в якому здійснюється термічний вплив на матеріали та конструкції, що там знаходяться; висока температура робить неможливим перебування в ньому людини без спеціальних захисних засобів.
- Зсув** – сповзання і відривання мас гірських порід вниз по схилу під дією сили тяжіння;
- порушення природної рівноваги залягання верств гірських порід з розривом їх суцільності і переміщенням у горизонтальному або близькому до нього напрямі.
- Ідеологи терористичного руху** – високоінтелектуальні люди, які мають блискучу освіту та володіють декількома мовами. Вони перейнялися релігійною або екстремістською ідеєю, й у такий спосіб знаходять своє вираження і визнання.
- Істерична форма поведінки** – бурхливий прояв емоцій, хаотична активність, шалений стан, агресія, метушливість, крики, плач.
- Істерія** – нестриманість, жестикуляція, викрики, істерична глухота, порушення мови та координації рухів, схильність до демонстрації своєї особи, театральність переживань.
- Істероїдні заручники** – це заручники, які перебувають у стані істерії. Якщо істероїдним жінкам у критичних ситуаціях властиві плач, голосіння, метання з

- криками і риданням, то чоловіки-істероїди стають агресивні. Вони відповідають злістю, розлюченістю на будь-який тиск. Чим більше на них тиснуть екстремальні обставини, тим більше в істероїдах опору, який може стати стійким або накопичуватися й вибухати. Їхній опір ворогам або небезпечним обставинам може стати героїчним.
- Катастрофа** – подія, яка відбулася внаслідок надзвичайної ситуації та призвела до загибелі людей або якихось інших невиправних наслідків.
- Керовано-діючий натовп** – має ознаки агресивності, проте діє осмислено, навмисно і керується якимись силами, що можуть відкрито й не виявлятися.
- Кільцева реакція** – людина, «заражаючи» в натовпі своєю поведінкою іншого, бачить і чує лише його реакцію; в результаті «заражається» від нього сама і цим посилює власну збудливість та агресивність.
- Клаустрофобія** – страх замкнутого простору.
- Комбатантна психопатія** – агресивність та імпульсивність у поведінці зі спалахами насилля; зловживання алкоголем та наркотиками, безладні сексуальні зв'язки, відчуженість від людей та підозріливість.
- Контекстно-екстремальна підготовка** – це напрям професійно-екстремальної підготовки, який спрямований на формування у фахівців із ліквідації НС цілісної екстремально-професійної готовності до діяльності в конкретних НС, різних за складністю, ризиком для життя, характером перебігу й загрозами. У процесі підготовки фахівці з НС отримують спеціальні знання, навички і вміння для діяльності в конкретній НС, а також формують необхідні фізичні, морально-психічні, психологічні професійні риси.
- Лихоманка** – високий рівень нервово-психічної напруги, при якому яскраво виражені вегетативні зміни (підвищення пульсу, пришвидшення дихання,

- посилене потовиділення, підвищення артеріального тиску, поява тремору (тремтіння) кінцівок тощо).
- Ліквідація наслідків надзвичайної ситуації** – проведення комплексу заходів, що включає аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи, які здійснюються у разі виникнення надзвичайної ситуації і спрямовані на припинення дії небезпечних факторів, рятування життя та збереження здоров'я людей, а також на локалізацію зони надзвичайної ситуації.
- Маніюфобія** – страх безумства.
- Медитація** – психологічний прийом саморегуляції, заснований на управлінні увагою.
- Механізм знеособлювання** – у масі кожний почуває себе непомітним, і ніби не відповідає за вчинки інших.
- Механізм масової сили** – особливий соціально-психологічний механізм, при якому людина в натовпі відчуває приплив сил, оскільки вона діє не самотійно, а разом із багатьма іншими.
- Механізм самоствердження** – це соціально-психологічний стан, при якому, передаючи іншому інформацію, що складає зміст плітки, людина піднімає себе в своїх очах і в очах інших як більш обізнана.
- Мізофобія** – страх забруднення.
- Монофобія** – страх самоти.
- Надзвичайна подія** – це загрозливе природне явище, техногенно-руйнівний випадок або соціально-небезпечний прояв, що призвели до жертв та масштабного порушення умов життєдіяльності суспільства.
- Надзвичайна ситуація** – обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може

- привести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і потерпілих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності.
- Натовп** – тимчасове скупчення певної кількості (іноді досить значної) незнайомих людей в одному місці, схвильованих якоюсь подією.
- Небезпечна подія** – подія, у тому числі катастрофа, аварія, пожежа, стихійне лихо, епідемія, епізоотія, епіфітотія, яка за своїми наслідками становить загрозу життю або здоров'ю населення чи призводить до матеріальних збитків.
- Небезпечний чинник** – складова частина небезпечного явища (пожежа, вибух, викидання, загроза викидання небезпечних хімічних, радіоактивних і біологічно небезпечних речовин) або процесу, що характеризується фізичною, хімічною, біологічною чи іншою дією (впливом), перевищенням нормативних показників і створює загрозу життю та/або здоров'ю людини.
- Неврастенія** – нестійкий настрій: зміна ейфорії (підвищений настрій) на дисфорію (знижений пригнічений настрій), часто дратівливість, іноді тривога та страх, нетерпеливість, порушення сну, кошмари.
- Невроз нав'язливих станів** – постійне повернення до травмуючих переживань, мимовільні рухи (наприклад, тік повік), схильність до фобій.
- Неврози** – стійкі психічні розлади, які виникають у результаті довготривалих психічних навантажень і порушують важливі внутрішньо-особистісні зв'язки.
- Оперативно-екстремальна підготовка** – вид контекстно-екстремальної підготовки, який проводиться з метою формування у фахівців з НС готовності до розв'язання практичного завдання або завдань у конкретній надзвичайній ситуації.

-
- Неспецифічні бойові стресори** – тривала напружена діяльність, різкі й несподівані зміни, важкі екологічні умови.
- Нозофобія** – страх каліцтва, невиліковної хвороби, зараження.
- Нормальні ситуації** – це повсякденні ситуації, в яких немає небезпеки і які потребують лише загальної активності людини, загалом завершуються позитивно. Такі ситуації не мають ознак екстремальності, проте можуть бути пов’язані зі стресами.
- Оксифобія** – страх гострих предметів.
- Оперативно-екстремальна підготовка** – це підготовка, спрямована на формування у фахівців з ліквідації НС готовності до вирішення завдань у конкретній надзвичайній ситуації. Її проводять завжди перед виконанням таких завдань для їх ефективного виконання і забезпечення індивідуальної та групової безпеки.
- Операційні елементи діяльності** – важкість у розумінні обставин, ненадійність чи відсутність зв’язку, інформаційне переваження, використання зброї та насилля над людьми, висока активність дій, їх темп, дефіцит часу та невдачі при проведенні операцій.
- Організаційні елементи діяльності** – це ступінь організованості діяльності, авторитарності та ефективності керівництва; забезпеченість засобами особистого захисту, забезпечення життєздатності людей в екстремальних умовах.
- Паніка** – особливий емоційний стан, що виникає як наслідок дефіциту інформації або її надлишку про події, що лякають. На основі паніки виникають масові панічні юрби зі специфічною поведінкою.
- Паніка групова** – стан охопленої страхом групи, що характеризується її некерованою однобічно-спрямованою активністю.
- Пантофобія** – всеосяжний нав’язливий страх.

-
- Параекстремальні ситуації** – близькі до екстремальних ситуації, які призводять до невдач та здатні викликати в людини сильну внутрішню напругу. Це можуть бути й ситуації із повсякденного життя, загрозові для звичної життєдіяльності людини: втрата роботи, смерть близької людини, розлучення, життєві кризи, особистості, при яких відбувається переоцінка існуючих цінностей, тощо.
- Передстартова (передбойова) лихоманка** – виникає при очікуванні екстремальних ситуацій, коли людина мобілізує всі свої фізичні та психічні ресурси.
- Петофобія** – страх суспільства.
- Підсвідомий автоматизм** – втрата свідомого контролю за своїм станом, поведінкою і діяльністю, регуляція відбувається через підсвідомий рівень.
- Плітки** – інформація про якусь подію, яка нічим не підтверджена й усно передається в масі людей від одного до іншого.
- Поведінкова паніка** – осмислене переживання тривоги, страху, розгубленості, поспішні рішення й дії, не завжди адекватні погрози або причині, що спонукає до них.
- Повінь** – природне лихо, що виникає коли вода виходить за межі звичного для неї басейну водойми.
- Пожежа** – випадок горіння, що завдає відчутної шкоди людині, суспільству, довкіллю.
- Пожежна безпека** – відсутність загрози виникнення пожежі та (або) захищеність людей, об'єктів й довкілля від небезпечних факторів ймовірної пожежі.
- Пожежна небезпека** – наявна чи потенційна загроза виникнення пожежі та (або) впливу на людей, об'єкти та довкілля її шкідливих факторів.
- Пожежна охорона** – спеціальна професійна діяльність, спрямована на забезпечення пожежної безпеки в усіх сферах життєдіяльності суспільства;
- узагальнена назва цілісної структурної системи,

- завдання якої – забезпечити пожежну безпеку в усіх сферах життєдіяльності суспільства.
- Пожежна охорона державна** – пожежна охорона, що діє на всіх об'єктах незалежно від галузевої належності й фінансується з державного бюджету.
- Пожежна охорона добровільна** – пожежна охорона, яка формується, комплектується і діє на добровільних засадах.
- Пожежна охорона професійна** – пожежна охорона, яка формується, комплектується і діє на фахових засадах.
- Пожежна профілактика** – напрям пожежної справи, який охоплює заходи, що запобігають виникненню пожеж.
- Пожежний** – такий, що стосується пожежної справи.
- Пожежник** – працівник пожежно-рятувальної служби, який спеціалізується на гасінні пожеж.
- Пожежно-рятувальні роботи** – дії на пожежі, спрямовані на пошук і порятунок людей, надання швидкої долікарської медичної допомоги потерпілим, рятування матеріальних цінностей і майна, а також на нейтралізацію впливу небезпечних факторів пожежі на людей та довкілля.
- Постекстремальна підготовка** – напрям професійно-екстремальної підготовки, який спрямований на відновлення професійно-дійового, морально-психічного, психічного та фізичного потенціалу, корекцію професійно-дійових, морально-психічних, психічних і фізичних якостей та властивостей фахівців з НС, їхню реабілітацію, попередження розвитку негативних явищ в їхній психіці, поведінці й діяльності, а також постійне підтримання їх професійної готовності до діяльності в екстремальних умовах.
- Потерпілий від пожежі** – людина, яка зазнала шкоди від впливу будь-якого небезпечного фактора пожежі. Ушкодження можуть бути тілесні, психічні або механічні.
- Почуття солідарності** – прагнення допомогти іншим людям, попередити їх і дати можливість самим або разом із ними підготуватися до зустрічі з неприємною подією.

-
- Простий натовп** – початкове скупчення людей, зацікавлених якоюсь подією, випадковою обставиною.
- Професійна деформація особистості** – це такий стан, при якому професійні звички, стиль мислення і спілкування та інші особливості особистості загострюються, огрублюються і переносяться назовні, ускладнюючи комунікацію людини з іншими людьми.
- Психологічна смуга перешкод** – сукупність послідовних перешкод, розташованих одна від одної на певній відстані, типовій для діяльності фахівців з ліквідації НС.
- Психологічна травма** – неочікувана та незвична подія, яка викликає важкий психологічний стрес і супроводжується почуттям провини, жаху, безпорадності. Від наслідків психологічної травми страждає як сам потерпілий, так і члени його сім'ї, сусіди, свідки, рятувальники, персонал лікарень.
- Психологічне оглушення** – стан скутої свідомості людини, при якому, проте, зберігається здатність усвідомленого контролю і регуляції поведінки.
- Психологічний гіперстрес** – надміру інтенсивна неспецифічна активність психіки, нестерпна для більшості людей, яка порушує їх нормальну психічну діяльність і поведінку.
- Психологічний дистрес** – гранично інтенсивна (для даної особистості) психологічна активність, при якій недостатньо ефективно використовуються резерви психіки і яка негативно впливає на поведінку.
- Психологічний екстрес** – інтенсивна, напружена неспецифічна активність психіки людини, яка може призвести до неоднозначних для здоров'я наслідків.
- Психологічний еустрес** – оптимальна сприятлива для життєдіяльності людини неспецифічна активність психіки.
- Психопедагогіка професійно-екстремальної підготовки** – це галузь психопедагогіки, котра досліджує психологічні та педагогічні аспекти, що проявляються в нерозривній єдності й переплетенні в процесі професійно-екстремальної підготовки фахівців до діяльності у надзвичайних (екстремальних) ситуаціях.

-
- Публіка** – відносно велика, що не має організаційної структури і ніким не керована група людей, яка тимчасово, за випадкових обставинх і через подібні інтереси, опинилася на одному місці в той самий час.
- Реактивні психічні стани** – функційні порушення психіки, що виникли в певній, відносно короткочасній ситуації, які через деякий час, як правило, минають.
- Ризик** – це ситуативна характеристика діяльності, що полягає в невизначеності її кінцевого результату і можливих несприятливих наслідків у випадку невдачі.
- Рухове збудження** – безцільні і неврегульовані реакції.
- Рятівник** – особа, яка рятує або врятувала кого-небудь, або що-небудь.
- Рятувальник** – особа, яка має відповідну спеціальну підготовку, атестована на здатність до проведення аварійно-рятувальних робіт і безпосередньо бере в них участь, має спеціальну фізичну та психологічну підготовку та відповідає за її підтримання.
- Самозміцнення** – психологічний прийомом, який можна застосувати у вигляді вправи: перерахуйте не менше п'яти напружених ситуацій, коли вам вдалося досягти позитивних результатів.
- Самонавіювання** – психологічний прийом похідний від аутогенного тренування, який не вимагає зусиль аналізу та вирішення проблемної ситуації, найчастіше навіюється впевненість у своїх можливостях.
- Сенсорний голод** – відсутність подразників з навколишнього середовища.
- Синдром «Рембо»** – це стан людини – терориста, для якої важлива ідейна спрямованість на виконання теракту.
- Синдром «солдатського серця»** – біль у грудях, сильне серцебиття, переривчастість дихання, підвищене потовиділення.
- Синдром «того, хто вижив»** – це хронічне «почуття провини» за те, що залишився живий, а інші загинули.

-
- Синдром зомбі** – стан постійної готовності до дій, свого роду, синдром війна, який постійно потребує самоствердження. Він характерний для терористів-бойовиків нижчого рівня.
- Синдром камікадзе** – це стан, основними характеристиками якого, перш за все, є готовність до самопожертви, до власної смерті. При цьому синдромі відбувається переборювання страху смерті, коли життя не розглядають як таке, що належить ідеї.
- Синдром прогресуючої астенії** – швидке старіння, зниження ваги, млявість та прагнення спокою.
- Ситофобія** – страх вживання їжі.
- Ситуативні стрес-фактори** – предмети та явища довколишньої дійсності: місце, час, погода, техніка, транспорт, брак кисню в повітрі, темнота, рельєф місцевості, тощо, які викликають стрес.
- Скоптофобія** – страх видатися смішним, привернути до себе увагу.
- Соціально-психологічна депривація** – специфічний психологічний стан людини, при якому вона постійно бачить одних і тих самих людей; поле її зору звужується настільки, що вона зауважує лише негативні риси інших.
- Соціально-психологічні фактори** – поведінка і психічний стан людей у групі.
- Специфічні бойові стресори** – це загроза життю і безпеці людини; поранення, контузії, каліцтва, радіаційне опромінення, загибель близьких людей та товаришів, жакливі картини смерті та людських страждань, фізичне знищення супротивника, події, пов'язані зі втратою честі та гідності війна.
- Спеціальна морально-психологічна підготовка** – це система цілеспрямованого впливу на психіку кожного індивіда і на соціальну психіку групи з метою формування моральних принципів, норм, ідей, ідеалів, почуттів, свідомості, переконань та перетворення їх в активне внутрішнє психічне начало, що в цілому формує морально-психічну стійкість, надійність та готовність до дій в екстремальних умовах.

-
- Спеціальна психологічна підготовка** – це підготовка, яка спрямована на опанування психологічними знаннями поведінки і діяльності в екстремальних умовах, на формування навичок і вмій керування власними психічними станами, почуттями та емоціями тощо.
- Спеціально-екстремальна підготовка** – це цілеспрямований процес формування у фахівців із ліквідації НС спеціальних знань, навичок і вмій, а також особистісних якостей, необхідних для практичної екстремальної діяльності в надзвичайних ситуаціях різних категорій та різного характеру.
- Співчуваючі натовпу** – пасивна і мінлива за складом частина натовпу, що, зазвичай, розташовується на периферії.
- Стереотепія** – тенденція до сліпого повторення фіксованої поведінки.
- Стихійна агресія** – масові ворожі дії, спрямовані на спричинення страждання, фізичної або психологічної шкоди збитків, або навіть знищення інших людей.
- Стихійне лихо** – великомасштабні наслідки небезпечних природних явищ (стихій) з жертвами та руйнуваннями.
- Стихія (стихійне явище)** – будь-яке, ніким і нічим не стримуване, загрозове для людей і довкілля явище природного походження (грози, зливи, зсуви ґрунту, снігові лавини, повені, засухи, урагани, землетруси, виверження вулканів тощо).
- Стійкий до стресів заручник** – це заручник, який виявляє риси сміливого, але й обережного. Стресовий тиск зміцнює його стійкість. Він морально підтримує інших. Таких може бути 5÷12% серед заручників. Вони стійкі, допомагають пережити ув'язнення іншим.
- Стокгольмський синдром** – психологічна реакція, при якій жертва відчуває незрозумілу симпатію до свого ката.
- Страх** – тривога, конкретизована на об'єкті.
- Стрес** – це особливий стан психіки та організму в цілому, при якому мобілізуються функціональні резерви організму для подолання перешкоди.

-
- Стресори опосередкового емоційного впливу** – це дефіцит часу і збільшення темпу дій, складність рішень, надлишок інформації та інше.
- Ступор** – повна загальмованість, байдужість до оточення, нерухомість, відмова від спілкування, ембріональна поза.
- Суїцидофобія** – страх вчинити самогубство.
- Танатофобія** – страх раптової смерті.
- Тафетофобія** – страх поховання живцем.
- Терор** – акції, пов'язані з застосуванням насилля; погрози, висуненням конкретних вимог під страхом розправи.
- Травматична особистість** – більш-менш стійкий набір пізнаваних рис, що формуються під дією бойової травми.
- Флешбек-синдром** – нав'язливі спомини про негативні події.
- Фобії** – форма страху перед чимось конкретним.
- Фобифобія** – страх страху.
- Фрустрація** – стан, який виникає при зіткненні людини з якоюсь перешкодою на шляху до досягнення мети та проявляється у втраті нею свідомого контролю своєї поведінки.
- Фуґиформна форма** – «сутінковий» стан свідомості («затемнення свідомості»), невізнання оточуючих, незв'язна мова, нерозуміння обставин і власних дій, нудота, запаморочення, галюцинації, марення.
- Цивільний захист** – забезпечення безпечних умов життєдіяльності населення в надзвичайних ситуаціях та надання потерпілим гуманітарної допомоги;
- сукупність державних управлінських, виконавчих структур, що здійснюють захист населення у надзвичайних ситуаціях природного і техногенного походження.
- Честолюбство** – бажання досягнути успіху, виділитися в натовпі, завоювати славу.
- Ядро натовпу** – найбільш активна частина натовпу, джерело психологічних впливів.

ЗМІСТ

ВСТУП	3	
РОЗДІЛ 1.		
ПСИХОПЕДАГОГІКА ПРОФЕСІЙНО-ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ ЯК НАУКОВА ДИСЦИПЛІНА		6
1.1. Предмет і завдання психопедагогіки професійно-екстремальної підготовки.....	6	
1.2. Міжпредметні зв'язки психопедагогіки професійно-екстремальної підготовки з іншими науками.....	14	
1.3. Система категорій психопедагогіки професійно-екстремальної підготовки.....	22	
<i>Зпитання і завдання для самоконтролю</i>	28	
Рекомендована література	29	
РОЗДІЛ 2.		
МЕТОДОЛОГІЯ ПСИХОПЕДАГОГІКИ ПРОФЕСІЙНО-ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ		33
2.1. Сутність методології психопедагогіки професійно-екстремальної підготовки. Філософський рівень та його метопринципи.....	33	
2.2. Загальнонауковий рівень методології психопедагогіки професійно-екстремальної підготовки.....	40	
2.3. Конкретно-науковий та технологічний рівні методології.....	45	
<i>Зпитання і завдання для самоконтролю</i>	55	
Рекомендована література	56	
РОЗДІЛ 3.		
ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОЦЕС ПРОФЕСІЙНО-ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ		59
3.1. Досвід професійно-екстремальної підготовки.....	59	
3.2. Професійно-екстремальна підготовка як функціональна багаторівнева система.....	69	
3.3. Загальна характеристика педагогічного процесу професійно-екстремальної підготовки.....	73	
3.4. Закономірності та принципи педагогічного процесу професійно-екстремальної підготовки.....	84	
<i>Зпитання і завдання для самоконтролю</i>	95	
Рекомендована література	96	

РОЗДІЛ 4.**ХАРАКТЕР ДІЯЛЬНОСТІ Й ПОВЕДІНКИ ФАХІВЦІВ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ ЯК ЗМІСТОВА ПЛАТФОРМА ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ.....102**

- 4.1. Розуміння надзвичайної ситуації та її екстремальності.....102
- 4.2. Загальна характеристика професійно-екстремальної діяльності.....123
- 4.3. Професійно-екстремальні ризики та екстремальні загрози.....133
- 4.4. Робоче екстремальне навантаження на фахівця з надзвичайних ситуацій у ході професійної діяльності.....136
- 4.5. Елементи професійно-екстремальної діяльності як чинники ризику.....142
- 4.6. Поведінка фахівців у надзвичайних ситуаціях.....146
- Запитання і завдання для самоконтролю.....161*
- Рекомендована література.....162**

РОЗДІЛ 5.**ДИДАКТИКА В ХОДІ ПРОФЕСІЙНО-ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ.....167**

- 5.1. Сутність і загальна характеристика дидактичного процесу в ході професійно-екстремальної підготовки.....167
- 5.2. Діяльність суб'єктів та об'єктів у ході дидактичного процесу.....181
- 5.3. Закономірності та принципи навчання.....191
- 5.4. Зміст навчання фахівців з надзвичайних ситуацій.....205
- 5.5. Основи організації навчання.....216
- 5.6. Пізнавальні можливості здобувачів вищої освіти – майбутніх фахівців з надзвичайних ситуацій.....222
- Запитання і завдання для самоконтролю.....239*
- Рекомендована література.....241**

РОЗДІЛ 6.**ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ТА ВИДИ НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ.....247**

- 6.1. Форми організації освітнього процесу: сутність і розуміння.....247
- 6.2. Основні види навчальних занять у закладах вищої освіти.....250
- 6.2.1. Лекція.....251
- 6.2.2. Семінарське заняття.....266
- 6.2.3. Практичне заняття.....270
- 6.2.4. Лабораторне заняття.....273
- 6.2.5. Індивідуальне заняття та консультація.....275
- 6.2.6. Ігрові види занять.....277

6.3.	Самостійна робота здобувачів вищої освіти та практична підготовка.....	285
6.4.	Контрольні заходи.....	294
	<i>Запитання і завдання для самоконтролю.....</i>	<i>302</i>
	Рекомендована література.....	303

РОЗДІЛ 7.

ВИХОВАННЯ У ХОДІ ПРОФЕСІЙНО-ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ.....

7.1.	Розуміння виховання.....	309
7.2.	Закономірності та принципи виховання.....	325
7.3.	Методи виховання.....	333
	<i>Запитання і завдання для самоконтролю.....</i>	<i>347</i>
	Рекомендована література.....	348

РОЗДІЛ 8.

БАЗОВА ПРОФЕСІЙНО-ЕКСТРЕМАЛЬНА ПІДГОТОВКА.....

8.1.	Методика загальної професійно-екстремальної підготовки.....	353
8.2.	Спеціальна професійно-екстремальна підготовка.....	361
8.3.	Спеціальна морально-психологічна підготовка.....	383
8.4.	Спеціальна психологічно-екстремальна підготовка.....	395
8.5.	Методика підготовки до забезпечення індивідуальної безпеки у надзвичайних ситуаціях.....	412
	<i>Запитання і завдання для самоконтролю.....</i>	<i>421</i>
	Рекомендована література.....	423

РОЗДІЛ 9.

КОНТЕКСТНО-ЕКСТРЕМАЛЬНА ТА ПОСТЕКСТРЕМАЛЬНА ПІДГОТОВКА.....

9.1.	Методика контекстно-екстремальної підготовки фахівців з надзвичайних ситуацій.....	430
9.2.	Деформаційні та індивідуально-психологічні зміни у фахівців з надзвичайних ситуацій під впливом екстремальних чинників.....	449
9.3.	Методика постекстремальної підготовки фахівців з надзвичайних ситуацій.....	465
	<i>Запитання і завдання для самоконтролю.....</i>	<i>478</i>
	Рекомендована література.....	479

ГЛОСАРІЙ.....	485
----------------------	------------

ЗМІСТ.....	500
-------------------	------------

Навчальне видання

КОЗЯР Михайло Миколайович

КОВАЛЬ Ігор Святославович

**ПСИХОПЕДАГОГІКА ПРОФЕСІЙНО-
ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ**

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Літературний редактор:	Галина ПАДИК
Технічний редактор та верстка:	Микола ФЛЬОРКО
Друк на різнографі:	Назарій ПЕТРОЛЮК
Відповідальна за випуск:	Тетяна ВОЙТОВИЧ

Підписано до друку 29.01.2024 р.
Формат 60×84/16. Гарнітура Times New Roman.
Друк на різнографі. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 31,5. Обл.вид.арк. 31,0.

Видавництво ЛДУ БЖД
79007, Україна, м. Львів, вул. Клепарівська, 35
тел./факс: (8-032) 233-24-79, e-mail: ubgd@i.ua

КОЗЯР Михайло Миколайович

Народився 19 листопада 1955 року на Львівщині. Професійний шлях у галузі пожежної безпеки розпочав 1973 року працювавши на посадах від курсанта до ректора Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.

Михайло Козяр – генерал-лейтенант служби цивільного захисту у відставці, дійсний член Міжнародної академії безпеки життєдіяльності, член-кореспондент НАПН України, заслужений працівник освіти, доктор педагогічних наук, професор є автором понад 267 опублікованих наукових праць, як в Україні, так і за її межами, у тому числі 5 монографій, 11 підручників і посібників, науково-педагогічний словник, численні патенти на винахід, статті індексовані в наукометричних базах даних.

КОВАЛЬ Ігор Святославович

Народився 17 січня 1990 року на Тернопільщині. Трудовий шлях у галузі безпеки людини розпочав 2007 року працювавши на посадах від курсанта до заступника начальника відділу виховної, соціально-гуманітарної роботи та психологічного забезпечення Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.

Ігор Коваль – підполковник служби цивільного захисту, кандидат педагогічних наук є автором понад 100 опублікованих наукових праць, як в Україні, так і за її межами, зокрема 1 монографія, 3 підручники, статті індексовані в наукометричних базах даних.

Автори є носіями національних та європейських цінностей, виявляють активну людиноцентричну позицію. У науково-освітній та службовій діяльності вони дотримуються принципу: «В основі державної ідеології має бути національна ідея».